

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

МАСІН В. М.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до вивчення навчальної дисципліни
«АГРАРНЕ ПРАВО»**

Для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право»

ОЛДІПІУС
2021

УДК 349.42(07)
М31

Рецензенти:

Стрельцова Є. Д. — д. ю. н., доцент, завідувач кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права;

Потопахіна О. М. — к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Рекомендовано до друку Вченою радою
економіко-правового факультету
(протокол № 2 від 6 вересня 2021 року)*

М31 **Методичні** рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Аграрне право» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / В. М. Масін. — Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. — 118 с.

УДК 349.42(07)

© Масін В. М., 2021

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АПК – агропромисловий комплекс.

КСП – колективне сільськогосподарське підприємство.

СВК – сільськогосподарський виробничий кооператив.

СОК – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

ДСП – державне сільськогосподарське підприємство.

АСТ – акціонерне сільськогосподарське товариство.

СТОВ – сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю.

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма вивчення навчальної дисципліни «Аграрне право» складена відповідно до освітньо-професійної програми за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 081 «Право».

Предметом вивчення дисципліни «Аграрне право» є положення відповідно до структури курсу, що складається трьох частин: загальної, особливої та спеціальної. Навчальна дисципліна складається з трьох частин: загальної, особливої та спеціальної.

В загальній частині вивчаються: предмет, система та джерела аграрного права; суб'єкти аграрних правовідносин; правові основи регулювання і управління сільським господарством; зміцнення законності в сільському господарстві.

В особливій частині вивчаються: право власності на землю і землекористування сільськогосподарських підприємств; право власності на землю і землекористування фермерських господарств і громадян; правові основи утворення і розвитку державної і колективної форм власності в сільському господарстві; право власності фермерських господарств; охорони права власності в сільському господарстві; правове регулювання виробничо-господарської і фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств; правове регулювання організації, оплати, дисципліни і охорони праці в сільському господарстві; соціальні питання діяльності сільськогосподарських підприємств.

В спеціальній частині розглядаються особливості аграрного права зарубіжних країн.

Міждисциплінарні зв'язки: цивільне право, земельне право, трудове право, господарське право, екологічне право, адміністративне право, конституційне право.

Викладач – розробник цієї робочої програми проходив стажування у Одеському державному екологічному університеті в цикловій комісії з правових дисциплін (Наказ ОНУ імені І.І. Мечникова № 2660-18 від 19 жовтня 2017 р.) та отримав посвід-

чення ОДЕУ № 1480 від 7 грудня 2017 р. Метою стажування було вдосконалення професійної підготовки шляхом поглиблення знань, формування нових компетентностей в науково-дослідній та практично-юридичній сфері, здатність до критичного та системного аналізу правових явищ та застосування набутих знань у професійній діяльності.

Метою викладання навчальної дисципліни «Аграрне право» є підготовка до практичної та наукової діяльності висококваліфікованих фахівців-правознавців. Вивчення даного спеціального курсу спрямоване на усвідомлення студентами значення норм права, що регулюють різноманітні форми захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб; засвоєння ними теоретичних положень науки аграрного права; формування у них навичок щодо правильного застосування отриманих знань та правових норм при вирішенні конкретних завдань. Вивчаючи аграрне право, студент повинен навчитися знаходити необхідні правові норми, правильно тлумачити їх і застосовувати на практиці.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Аграрного право» є:

- ознайомлення студентів із загальними закономірностями виникнення і розвитку аграрного права;
- висвітлення значення аграрного права у становленні національної системи права України;
- сприяння розвитку у студентів самостійності мислення;
- засвоєння студентами юридичної лексики і термінології;
- формування правової культури студентів.

Досконале вивчення дисципліни дозволить запобігти помилкам при застосуванні норм аграрного права, успішно вирішувати завдання по зміцненню законності.

Даний курс викладається шляхом поєднання аудиторних занять із самостійною роботою. Лекційні, семінарські, практичні заняття відносяться до аудиторних занять. При підготовці до семінарських занять необхідно, керуючись записами, зробленими під час лекції, а також методичними вказівками до кожної теми,

опрацювати відповідні розділи підручника і рекомендовану літературу; знайти та проаналізувати нормативно-правові акти з даної теми, засвоїти їх основні положення; ознайомитися з керівними роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України. Самостійна підготовка передбачає написання рефератів, доповідей та повідомлень, аналіз нормативних актів і літературних джерел, огляд бібліографії, виконання практичних завдань, вирішення задач тощо.

Запорукою успішного вивчення дисципліни буде систематична перевірка ступеню засвоєння теорії аграрного права, яка може відбуватися у формі опитування, співбесіди, тестування, написання контрольних робіт, вирішення конкретних завдань.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

а) загальних

ЗК-1. Здатність до абстрактного, логічного та критичного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК-3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК-6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК-15. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

б) фахових загальних

СК-2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК-7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, зокнайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК-8. Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

СК-11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

СК-12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

СК-14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

СК-15. Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування.

СК-16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

в) спеціальних фахових

1. Знання предмету і системи аграрного права України, етапів розвитку аграрного права України та змісту джерел аграрного права.

2. Вміння здійснювати аналіз законодавчих актів і норм, що регулюють аграрні відносини в Україні.

3. Навички розрізняти право членства та право участі в сільськогосподарських підприємствах кооперативного і корпоративного типів.

4. Здатність вірно визначати склад та здійснювати класифікацію суб'єктів аграрного права й виокремлювати особливості їх правового статусу.

5. Вміння розрізняти право власності на землю і право землекористування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств

6. Здатність аналізувати відносини по правовому регулюванню організації, дисципліни та оплати праці в сільськогосподарських підприємствах.

7. Здатність правильно застосовувати норми аграрного права у практичній діяльності.

8. Навички сприяння забезпеченню захисту права власності в сільському господарстві.

Результати навчання. Здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти «Бакалавр» зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати такі результати навчання:

РН01. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН02. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

РН03. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН04. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

РН05. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.

РН06. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН07. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН08. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

РН09. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.

РН11. Володіти базовими навичками риторики.

РН12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

РН13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

РН14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

РН15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.

РН16. Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності.

РН17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

РН18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.

РН19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.

РН20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

РН22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

РН23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години (3 кредити ЄКТС).

Підсумковою формою контролю знань є складання заліку.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Засоби діагностики якості вищої освіти включають в себе вхідний, поточний, періодичний, підсумковий, атестація і ін. Ці засоби діагностики передбачені Положенням про організацію освітнього процесу в ОНУ імені І.І. Мечникова (<http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/documents/polozennya/poloz-org-osvit-process.pdf>).

Поточний контроль: усне, письмове опитування на лекційних, семінарських та практичних заняттях, оцінювання результатів вирішення завдань і практичних ситуацій (кейсів), виконання та захист лабораторних, практичних робіт; комп'ютерне та бланкове тестування, тощо.

Періодичний контроль: виконання контрольних (інших письмових) робіт, проведення тестування, та інших заходів за результатами вивчення певного змістового модулю.

Підсумковий контроль: залік.

Вибіркова навчальна дисципліна «Аграрне право» викладається за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ЄКТС). ЄКТС є системою трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення відповідних результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

«Аграрне право» вивчається протягом одного семестру та складається з трьох змістових модулів (ЗМ). По завершенню курсу студенти у п'ятому семестрі складають залік. Залік виставляється за результатами роботи здобувача вищої освіти впродовж усього семестру. Здобувач вищої освіти одержує підсумкову оцінку, якщо за результатами поточного контролю він набрав 60 і більше балів. Якщо за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти набрав менше 60 балів, він повинен виконати залікове завдання і з урахуванням його результатів одержати відповідну кількість залікових балів із дисципліни. Якщо за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти набрав 60 і більше балів, проте хоче поліпшити свій підсумковий результат, він також може виконати залікове завдання і з урахуванням його результатів підвищити свою підсумкову оцінку з дисципліни.

Оцінювання під час поточного та підсумкового контролю здійснюється за 100-бальною шкалою шляхом: усного опитування на практичних заняттях; оцінювання якості виконання письмової індивідуальної роботи у вигляді реферату; вирішення практичних ситуацій (задач). Підсумкове оцінювання здійснюється шляхом врахування усіх отриманих ними оцінок. Підсумкова оцінка визначається як зважена сума балів за результатами поточного контролю.

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- доповідь (виступ на задану тему) – до 5 балів;
- доповнення доповіді – до 3 балів;
- експрес опитування – до 3 балів;
- колоквіум – до 4 балів;
- самостійна робота – до 4 балів;
- домашня робота – до 4 балів;
- есе (короткі відповіді на запитання) – до 3 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістовна письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 3 балів;
- участь в дискусії – до 2 балів;
- підсумкова контрольна робота – до 5 балів.

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в поза аудиторний час (час консультацій викладача) або відпрацювати пропущене заняття шляхом написання реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять). Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах. За 10 днів до початку екзаменаційної сесії викладач припиняє приймати відпрацювання.

Таким чином, за навчальну дисципліну студентом може бути отримано максимально 100 балів.

У наведеній таблиці зазначена частка оцінок з різних видів поточного контролю у визначенні підсумкової оцінки студента:

Параметри	Змістовий модуль 1 (ЗМ1) Теми: 1–6		Змістовий модуль 2 (ЗМ2) Теми: 7–14		Змістовий модуль 3 (ЗМ3) Тема 15		Разом (підсумкова оцінка (СК))
Частка оцінки у підсумковій оцінці (%)	40		30		30		100
	Прак-тичні заняття	Індив. завдання	Прак-тичні заняття	Індив. завдання	Прак-тичні заняття	Індив. завдання	
	20	20	15	15	15	15	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90–100	A	зараховано
85–89	B	
75–84	C	
70–74	D	
60–69	E	
35–59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АГРАРНЕ ПРАВО»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади аграрного права												
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА												
Тема 1. Предмет, метод і система аграрного права	6	2	4	–	–	–	6	1	–	–	–	5
Тема 2. Джерела аграрного права	6	2	–	–	–	4	6	1	–	–	–	5
Тема 3. Аграрні правовідносини	6	2	–	–	–	4	6	–	–	–	–	6
Тема 4. Суб'єкти аграрного права	6	2	4	–	–	–	6	2	–	–	–	4
Тема 5. Правове регулювання переходу до ринкових відносин в АПК	6	2	4	–	–	–	6	2	–	–	–	6
Тема 6. Право членства та право участі в сільськогосподарських підприємствах	6	–	4	–	–	2	6	–	–	–	–	6
Модульна контрольна робота	2	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Разом за змістовим модулем 1	38	10	16	–	–	12	38	6	–	–	–	32
Змістовий модуль 2. Особливості правового статусу окремих суб'єктів аграрного права												
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА												
Тема 7. Правове регулювання виробничо-господарської та фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств	6	4	–	–	–	2	6	–	–	–	–	6
Тема 8. Правовий режим майна сільськогосподарських підприємств	6	–	4	–	–	2	6	–	–	–	–	6

Тема 9. Правове регулювання організації, оплати, дисципліни та охорони праці в АПК	6	–	4	–	–	2	6	–	–	–	–	6
Тема 10. Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства	6	2	–	–	–	4	6	–	–	–	–	6
Тема 11. Організаційно-правове забезпечення ефективного використання земель та інших природних ресурсів у сільському господарстві	4	2	–	–	–	2	6	–	–	–	–	6
Тема 12. Правовий статус сільськогосподарського кооперативу	6	2	–	–	–	4	6	1	–	–	–	5
Тема 13. Правове становище фермерських господарств	6	2	4	–	–	–	6	1	2	–	–	3
Тема 14. Правове регулювання ведення особистих селянських господарств	4	–	–	–	–	4	4	–	–	–	–	4
Модульна контрольна робота	2	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Разом за змістовим модулем 2	46	12	12			38	46	2	2	–	–	42
Змістовий модуль 3. Аграрне право зарубіжних країн												
СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА												
Тема 15. Аграрне право зарубіжних країн	4	2	–	–	–	2	6	–	–	–	–	6
Модульна контрольна робота	2	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Разом за змістовим модулем 3	6	2	–			6	6	–	–	–	–	6
Усього годин	90	24	28			38	90	8	2	–	–	80

3. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Проведення семінарських та практичних занять з аграрного права має за мету, крім сприяння глибшому засвоєнню основних теоретичних положень аграрного права, навчити майбутніх спеціалістів – слідчих, юрисконсультів, суддів, прокурорів – правильно і свідомо застосовувати набуті знання та діючі правові норми при вирішенні конкретних справ, що виникають у процесі діяльності сільськогосподарських підприємств, у відносинах їх з іншими підприємствами та організаціями, з органами державного управління.

Розв'язуючи ситуації, студент повинен навчитися відшукувати необхідні правові норми в кодексах і збірниках законів, правильно застосовувати їх при вирішенні конкретних питань, а також вміти викласти результат проведеної роботи в належній формі – скласти проекти договору, постанови органу управління, рішення загальних зборів чи правління підприємства, протесту прокурора, відповіді на скаргу від імені органу державного управління і т. ін.

Практичні заняття – найефективніша форма самостійної роботи студентів. При підготовці до них студент повинен:

- вивчити і засвоїти відповідну тему за підручником, а також спеціальну літературу, рекомендовану програмою і викладачем;
- вивчити і засвоїти записи, зроблені під час лекції та при опрацюванні літератури;
- знайти і проаналізувати законодавчі та інші нормативні акти з даної теми, засвоївши назви нормативних актів, основні їх положення і рік видання.

При підготовці до практичних занять необхідно користуватись, крім підручника та Статуту підприємств, збірниками законодавчих

актів, періодичними виданнями, в яких друкуються новоприйняті нормативні акти, журналами, де висвітлюються нові теоретичні питання права та практика його застосування. Важливе значення при підготовці до занять має також ознайомлення з практикою.

Основним підручником є «Аграрне право». Практичні заняття з аграрного права проводяться в такому порядку:

- усний виклад студентом змісту завдання (не наводячи всієї умови задачі, студент у стислій формі передає її зміст, висвітлюючи всі обставини справи);
- розв’язання ситуацій (студент відповідь по суті ситуації обґрунтовує теоретичними положеннями, посилаючись на відповідні правові норми, що регулюють дані конкретні відносини);
- запитання студентів відповідаючому з метою уточнення змісту ситуації та по суті його вирішення;
- запитання викладача, який проводить практичні заняття;
- обговорення вирішення ситуації (при обговоренні рішення студенти поправляють виступаючого, доповнюють рішення новими доводами та додатковими посиланнями на нормативно-правові акти);
- вирішення тестових завдань;
- висновок викладача.

Вирішення задач на практичних заняттях повинно бути грамотним, достатньо повним і теоретично обґрунтованим з посиланнями на відповідні правові норми. На практичних заняттях студенти в спеціальному зошиті роблять записи щодо вирішення ситуацій.

4. Модуль 1
Змістовий модуль 1.
Теоретичні засади аграрного права
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

**ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ,
МЕТОД І СИСТЕМА АГРАРНОГО ПРАВА**

Лекція (2 години)

Аграрне право як галузь права, його історичні витоки та особливості. Особливості сільськогосподарського виробництва. Предмет аграрного права. Методи регулювання в аграрному праві. Функції аграрного права. Принципи аграрного права. Система аграрного права. Визначення аграрного права і його завдання.

Семінар (4 години)

І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Аграрне право як галузь права, його історичні витоки та особливості.
2. Особливості сільськогосподарського виробництва.
3. Предмет аграрного права України; його зміст та особливості.
4. Принципи аграрного права України.
5. Система аграрного права.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституційне забезпечення права селян щодо створення і діяльності громадських сільськогосподарських об'єднань.
2. Поняття і предмет аграрного права.
3. Особливості сільськогосподарської праці.
4. Функції аграрного права.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні даної теми, слід звернути увагу на визначення поняття аграрного права.

Аграрне право – це:

по-перше – комплексна галузь права, яка є сукупністю різних за юридичною природою норм, що регулюють органічний за змістом комплекс аграрних суспільних відносин, а саме: земельних, трудових, майнових, організаційних, управлінських та ін.;

по-друге – інтегрована галузь права, норми якої регулюють відносини багатьох аграрних суб'єктів: фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, особистих селянських господарств, приватних і державних підприємств. Їхня діяльність може бути заснована на приватній, комунальній та державній формах власності;

по-третє – це спеціалізована галузь права, що зумовлено таким узагальнюючим для всіх аграрних суб'єктів принципом їх основної діяльності, як сільськогосподарська виробнича та пов'язана з нею діяльність. У свою чергу, ця діяльність має певну специфіку – пов'язаність із використанням природних властивостей земель сільськогосподарського призначення;

по-четверте – аграрне право відповідає окремій аналогічній галузі економіки. По суті, йдеться про адекватність галузі права й галузі економіки;

по-п'яте – норми аграрного права регулюють певною мірою й соціальні проблеми селян, кількість яких становить понад 30 % населення країни.

Отже, **аграрне право України** – це комплексна, інтегрована і спеціалізована галузь права; вона охоплює різні правові норми, які регулюють аграрні відносини, що складаються у сфері виробничої та пов'язаної з нею сільськогосподарської діяльності під час використання земель сільськогосподарського призначення різними аграрними суб'єктами.

Предмет аграрного права України можна визначити як сукупність комплексних, інтегрованих і спеціалізованих суспільних аграрних відносин, які за своїм змістом є земельними, трудовими, майновими, організаційно-управлінськими, а також: соціальними; вони функціонують у процесі здійснення різними аграрними суб'єктами сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності.

Далі, необхідно підкреслити, що **принципи права** – це основні вихідні засади певного суспільного явища, що якнайактивніше виражають його зміст. Принципи права – це засади, які закріплені в правових нормах і відображають закономірності певної галузі права. В них розкриваються системні особливості галузі права, які зумовлюють її галузеву суть. Проте принципи права можуть мати й ширший, міжгалузевий характер. Такі загальні принципи відображаються в галузевих правових принципах. Аграрне право як комплексна, інтегрована й спеціалізована галузь права має систему **спеціальних** принципів, наявність яких зумовлена особливостями мети та змісту аграрних відносин.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що сьогодні аграрне право України – це комплексна, інтегрована й спеціалізована галузь права, яка історично склалася і являє собою повноцінну **систему аграрно-правових інститутів**.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

З, 35.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 20, 21, 46.

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА АГРАРНОГО ПРАВА

Лекція (2 години)

Поняття і види джерел аграрного права. Особливості джерел аграрного права. Конституція України – правова основа джерел аграрного права. Закони як джерела аграрного права. Підзаконні акти як джерела аграрного права. Внутрішньогосподарські локальні акти як джерела аграрного права. Проблеми і шляхи вдосконалення аграрного законодавства України.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Особливості джерел аграрного права.
2. Поняття і види джерел аграрного права.
3. Конституція України – правова основа джерел аграрного права.
4. Закони як джерела аграрного права.
5. Підзаконні нормативні акти в системі джерел аграрного права.
6. Особливості локальних актів делегованої правотворчості.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Аналізуючи **джерела аграрного права**, студенти повинні засвоїти наступне. Вивчення проблеми джерел аграрного права важливо для вдосконалювання юридичної науки, покликаної визначити шляхи й засоби, за допомогою яких може бути підвищена ефективність методів господарювання. Необхідно дати таке визначення поняття джерел аграрного права, яке повинно служити логічним вихідним пунктом для дослідження системи джерел аграрного права, основних напрямків систематизації аграрного законодавства.

Бистров Г. Є. стверджує, що, під **джерелами аграрного права** слід розуміти уніфіковані й диференційовані нормативно-правові акти держави (у певних випадках акти сільськогосподарських

підприємств, органів громадського самоврядування селян), призначені для регулювання й охорони аграрних відносин, які виникають у сфері сільськогосподарської діяльності. Джерелами аграрного права позначаються також норми відповідної комплексної галузі права, відображені в актах основних галузей законодавства, але тільки в тій частині, у якій вони регулюють аграрні відносини.

На відміну від джерел інших галузей права, *джерела аграрного права України мають такі характерні для них ознаки:*

1) уніфіковані акти аграрного законодавства являють собою системоутворюючу вісь, навколо якої інтегруються акти диференційованого правотворчості комплексні нормативно-правові акти, що регулюють аграрні відносини;

2) відсутність одного фундаментального акту кодифікованого характеру (на відміну від традиційних галузей права, де такими актами є кодекси; від аграрного права Франції, Мексики й інших країн миру, де основним таким актом виступають аграрні кодекси);

3) значущість локальних актів санкціонованого й делегованого правотворчості суб'єктам сільськогосподарського виробництва й ринкових економічних відносин;

4) значним є питома вага рекомендаційних правових норм, на основі яких формується самостійна підсистема локальних правових актів сільськогосподарських підприємств;

5) окремі правові норми цивільного, адміністративного, земельного, фінансового й інших галузей права, що регулюють деякі питання діяльності сільськогосподарських підприємств і об'єднань, відносяться одночасно до аграрного права;

В аграрно-правовій літературі є традиційним розподіл нормативно-правових актів на окремі види залежно від їхньої юридичної сили. За цією ознакою прийнято розрізняти закони й підзаконні нормативно-правові акти.

У системі джерел аграрного права окремими авторами виділяються також державно-правові й внутрішньогосподарські правові акти, імперативні й рекомендаційні правові норми, універсальні акти й акти, що регулюють окремі види аграрних відносин.

Класифікація джерел аграрного права проводиться за органами, що видає акти, і видами відносин, врегульованих цими актами. Розробляючи систему критеріїв, за якими визначаються особливості джерел аграрного права, З. С. Беляєва з урахуванням існування п'яти груп аграрних суспільних відносин розподілила згадані джерела права на п'ять груп нормативно-правових актів.

У відповідності до специфіки методу правового регулювання аграрного права В. З. Янчук розрізняє нормативно-правові акти, видані державою й самими сільськогосподарськими підприємствами. Такий підхід до класифікації джерел права одержує все більше поширення в аграрно-правовій літературі, у якій цілком обґрунтовано виділяються акти державної (безпосередньої), спільної й санкціонованої правотворчості, що регулюють аграрні відносини.

Уніфіковані акти аграрного законодавства – це юридична форма закріплення норм аграрного права, спрямованих на інтеграцію правового регулювання аграрних відносин, уніфікацію правового статусу й правової регламентації діяльності суб'єктів аграрного підприємництва всіх форм власності й легальних організаційно-правових форм. Вони містять у собі нормативно-правові акти, які регулюють у єдності й взаємозв'язку економічні, організаційні й інші способи, спрямовані на реалізацію аграрної реформи.

Диференційовані акти аграрного законодавства – це нормативно-правові акти, які розробляються з урахуванням особливостей у статусі суб'єктів аграрного підприємництва.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

1, 2, 3, 4-10, 17, 18, 34, 38, 39, 40, 43, 49.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 22, 30, 39, 41, 47, 54.

ТЕМА 3. АГРАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Лекція (2 години)

Поняття і особливості аграрних правовідносин. Розмежування аграрних правовідносин. Види і структура внутрішніх правовідносин у приватних аграрних підприємствах кооперативного і корпоративного типів. Види і структура внутрішніх правовідносин у державних аграрних підприємствах. Правовідносини в аграрно-виробничих та інших агропромислових утвореннях.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Визначення аграрних правовідносин.
2. Класифікація суб'єктів аграрних правовідносин.
3. Земля як об'єкт аграрних правовідносин.
4. Тваринний світ як об'єкт аграрних правовідносин.
5. Підстави виникнення та припинення аграрних правовідносин.
6. Договірні відносини сільськогосподарських підприємств.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Аналізуючи дану тему, слід підкреслити, що аграрне законодавство є однією з провідних галузей законодавства України і являє собою сукупність правових актів, які регулюють аграрні відносини. Аграрному законодавству притаманний **комплексний** підхід. Це зумовлено тим, що в аграрному секторі економіки складаються суспільні відносини, що регулюються нормами різних галузей права: цивільного, фінансового, адміністративного, земельного, кооперативного та ін. **Узагальнюючою ознакою**, що характеризує незалежність аграрного законодавства (як і аграрного права в цілому) від інших галузей права, є *сільськогосподарське виробництво* з усім спектром суспільних відносин, пов'язаних із землеробством, специфікою земельних відносин.

Аграрними правовідносинами, тобто відносинами, урегульованими нормами аграрного права й суміжними з ним галузями права, **є відносини**, що складаються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, а також після її переробки та реалізації.

При цьому виникають відносини:

- щодо використання земельних ділянок і майна сільськогосподарських товаровиробників;
- їх матеріально-технічного забезпечення;
- трудові відносини;
- відносини щодо організаційного забезпечення функціонування цього сектора економіки тощо.

Отже, **основна особливість аграрних правовідносин** полягає в тому, що вони не є цілісними, а становлять органічний комплекс земельних, майнових, трудових і організаційно-управлінських відносин.

Узяті окремо вони належать до сфери регулювання традиційних галузей права – адміністративного, земельного, цивільного, трудового, фінансового, однак усі разом, вони утворюють єдиний органічний комплекс, набувають цілісності, оскільки в цій єдності вони орієнтовані на правове забезпечення сільськогосподарського виробництва з урахуванням його специфіки.

Суб'єктами аграрних правовідносин визнаються фізичні й юридичні особи, **наділені правами та обов'язками** у сфері виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції, а також у їхньому виробничо-технічному й соціальному забезпеченні.

Склад суб'єктів аграрних правовідносин, так само як і їхня роль у сільськогосподарському виробництві, не лишилися незмінними. Вони змінюються внаслідок зміни самих регульованих аграрним правом суспільних відносин. Земельна й аграрна реформи докорінно змінили не тільки статус сільськогосподарських підприємств та організацій, які раніше функціонували, але й сприяли виникненню нових суб'єктів аграрних правовідносин – фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських товариств, приватних (приватно-орендних) підприємств та

ін. Суб'єктами аграрних правовідносин є не лише юридичні особи, а й *громадяни, які ведуть особисті селянські господарства*.

Аграрні правовідносини відрізняються не тільки своїм особливим складом учасників (суб'єктів), але й специфічними **об'єктами**, найважливішим з яких є земля з її неповторними властивостями і якостями.

Земля як об'єкт аграрних правовідносин відіграє винятково важливу роль у сільськогосподарському виробництві. Вона – головний засіб виробництва сільськогосподарської продукції і просторовий базис будь-якої діяльності, в тому числі й місце проживання сільських жителів. Унікальні властивості землі: обмеженість, наявність родючих ґрунтів тощо впливають і на правове становище суб'єктів аграрних правовідносин, і на саме регулювання цих правовідносин. Об'єктами аграрних правовідносин можуть бути й **інші природні ресурси** – ліс, водойми, загальнопоширені корисні копалини тощо, характер і межі користування якими визначаються спеціальним законодавством. Не останнє місце серед об'єктів аграрних правовідносин належать **тваринам**. Тваринництво – одна з основних галузей сільськогосподарського виробництва, тому ці відносини є важливою складовою аграрних правовідносин. Закон України «**Про тваринний світ**» виключає домашніх тварин із самого поняття тваринного світу, залічуючи їх до **товарно-матеріальних цінностей**, що є об'єктами майнових правовідносин.

Підставами виникнення, зміни й припинення аграрних правовідносин є *юридичні факти*, тобто обставини, які породжують за чинним законодавством певні правові наслідки. Згідно зі **ст. 11 ЦК** цивільні права та обов'язки, в тому числі й сільськогосподарських організацій, виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Відповідно до цього **цивільні права та обов'язки виникають із:** договорів та інших правочинів; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) шкоди; актів

цивільного законодавства; з адміністративних актів; внаслідок інших дій громадян і організацій; рішень суду; настання або ненастання певної події. *Наведені положення ЦК мають універсальне значення і належать не тільки до цивільних правовідносин, але й до відносин, регульованих нормами інших галузей права, зокрема аграрного.*

Змістом будь-яких правовідносин, у тому числі й **аграрних**, є права та обов'язки учасників цих відносин. Права та обов'язки суб'єктів правовідносин взаємозалежні й взаємозумовлені. Тому характеристика прав одного контрагента, як правило, означає й характеристику відповідних обов'язків іншої сторони.

Залежно від сфери, в якій виникають ті чи інші аграрні правовідносини, вони поділяються на 2 групи: **внутрішньогосподарські й зовнішньогосподарські**.

Ці відносини *відрізняються* не тільки своїм змістом, а й характером нормативних актів, що їх регулюють, і методами цього регулювання. **Так**, якщо *зовнішні* відносини сільськогосподарських організацій регулюються переважно нормативно-правовими актами, прийнятими компетентними органами державної влади, то *відносини, що виникають всередині* сільськогосподарських комерційних організацій, регулюються в основному актами внутрішньогосподарських органів.

Кожна з цих груп може бути класифікована і *на дрібніші підрозділи*. **Так**, *внутрішні* відносини сільськогосподарських організацій можуть бути поділені на відносини в сфері рослинництва і тваринництва, а кожна з них, у свою чергу, – на відносини в насінництві, овочівництві, плідівництві та ін. *Внутрішні відносини* сільськогосподарських організацій також можуть бути поділені на трудові, майнові, фінансові та ін.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

1, 6, 7, 8, 9, 31, 33.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 21, 27, 29.

ТЕМА 4. СУБ'ЄКТИ АГРАРНОГО ПРАВА

Лекція (2 години)

Поняття і класифікація суб'єктів аграрного права. Правосуб'єктність приватних аграрних підприємств кооперативного і корпоративного типів. Правосуб'єктність державних аграрних товаровиробників. Особливості правосуб'єктності міжгосподарських підприємств і об'єднань. Особливості реорганізації та ліквідації суб'єктів аграрного підприємництва.

Семінар (2 години), практичне заняття (2 години).

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття і класифікація суб'єктів аграрного права.
2. Правосуб'єктність приватних аграрних підприємств кооперативного і корпоративного типів.
3. Правосуб'єктність державних аграрних товаровиробників.
4. Особливості реорганізації та ліквідації суб'єктів аграрного підприємництва.
5. Загальні засади створення та ліквідації суб'єктів аграрного господарювання.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Особливості правосуб'єктності аграрних підприємств кооперативного типу.
2. Правове регулювання об'єднання сільськогосподарських товаровиробників.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

III. ЗАДАЧІ.

Завдання 1.

Розробити розділ Статуту «Членство у виробничому сільськогосподарському кооперативі. Права й обов'язки членів ВСГК».

Завдання 2.

Розкрити основні положення Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», Законів України: «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про фермерське господарство».

Ситуація 1.

Після прийняття рішення про перетворення КСП «Світанок» в АСТ «Прогрес» до державного реєстратора надійшли установчі документи цього АСТ.

У Статуті АСТ було зазначено, що з метою збереження традицій українського села, піднесення поваги до ветеранів праці, керуючись Законом «Про колективне сільськогосподарське підприємство», усі акціонери мають право брати участь в голосуванні на загальних зборах незалежно від їхньої частки в статутному капіталі та кількості акцій тільки одним голосом, а непрацюючі пенсіонери мають лише право дорадчого голосу і не приймають участі в голосуванні при виборах органів управління АСТ.

Завдання

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Зробіть висновки щодо цих питань.
3. Що слід зробити, щоб привести (якщо це потрібно) Статут у відповідність до законодавства?

Ситуація 2.

Мешканці с. Лісове Миронівського району вважають, що свого часу їх безпідставно об'єднали із сусіднім колгоспом, теперішнім КСП «Весна», і що їм краще розділитися, одержати свою землю та роздати її своїм односельчанам. Вони звернулися до приватного адвоката за роз'ясненнями: як можна на законних підставах розділити КСП «Весна».

Завдання.

1. Вирішіть, які заходи мають бути проведені – ліквідація чи виділення?
2. Чи є необхідним створення ліквідаційної комісії?
3. Яким чином поширюється дія Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» на відносини, що склалися в КСП «Весна»?

Ситуація 3.

До адвоката за допомогою звернувся голова правління АСТ «Нове життя» з проханням пояснити йому, чи має АСТ нести відповідальність за зобов'язаннями колишнього КСП і фермерів, які є засновниками АСТ «Нове життя».

Завдання.

1. Чи має АСТ «Нове життя» нести відповідальність за зобов'язаннями засновників, якщо так, то у яких випадках?
2. Чи буде АСТ «Нове життя» нести відповідальність за зобов'язання КСП, якщо це АСТ було створено: шляхом перетворення КСП; через поділ КСП; через реорганізацію КСП і фермерських господарств шляхом злиття?
3. Які права правонаступники та які обов'язки на них покладаються?

Ситуація 4.

Державному реєстратору для здійснення державної реєстрації було надано Статут сільськогосподарського кооперативу «Мир». У реєстрації Статуту кооперативу «Мир» було відмовлено на підставі того, що в ньому не зазначено вид кооперативу.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Чи мав право державний реєстратор відмовити в реєстрації з цієї причини?
3. Які юридичні ознаки властиві сільськогосподарському кооперативу?

4. Які типи сільськогосподарських кооперативів передбачені чинним законодавством?

Ситуація 5.

Фермерські господарства «Зірка», «Надія», сільськогосподарський виробничий кооператив «Полісся» та державне племінне господарство «Україна» вирішили створити приватне акціонерне товариство і звернулися до юридичного управління райдержадміністрації з проханням роз'яснити, як це слід оформити, яким законодавством керуватись і які документи для цього необхідно підготувати.

Завдання.

Дайте роз'яснення з цього приводу.

Ситуація 6.

Спільне (міжгосподарське) підприємство з відгодівлі молодняка великої рогатої худоби доставило партію тварин до акціонерного м'ясокомбінату. М'ясокомбінат відмовився сплатити підприємству витрати на транспортування та розвантаження тварин.

Завдання.

Хто повинен пред'явити претензії до м'ясокомбінату щодо відшкодування збитків: а) п'ять ТОВ і два СВГК – як засновники спільного (міжгосподарського) підприємства; б) чи саме спільне (міжгосподарське) підприємство?

Ситуація 7.

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Перемога» поряд з вирощуванням зернових культур займалося закупівлею, переробкою та продажем тваринницької продукції. Головне управління Державної податкової служби в області, вважаючи ці дії незаконними, попередило СТОВ про те, що отримані ним від реалізації продукції кошти підлягають вилученню в дохід держави.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.

2. Яким є правовий режим майна СТОВ?
3. Який орган вирішує такого роду спори?
4. Чи законні дії головного управління Державної податкової служби в області?

Ситуація 8.

Голова фермерського господарства «Мрія» звернувся в банк з проханням надати його господарству кредит. Однак банк відмовив йому в кредиті, посилаючись на те, що у банку відсутні вільні кошти.

Завдання

1. Чи правомірна відмова банку голові ФГ якщо банк до якого він звернувся:
а) державний; б) приватний?
2. З яких коштів здійснюється державна підтримка ФГ?

Ситуація 9.

Колективне сільськогосподарське підприємство «Славутич» було реорганізовано в АСТ «Маяк» згідно з вимогами Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки».

Завдання.

1. Як вирішуються майнові спори у разі ліквідації та реорганізації КСП?
2. У якому порядку погашаються в даних випадках борги КСП?
3. У якому порядку вирішуються в цих випадках майнові та трудові спори?

Ситуація 10.

Загальні збори КСП «Промінь» відмовилися виконувати Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» і постановили не змінювати форму колективної власності у господарстві. Своє рішення загальні збори мотивували тим, що Указ Президента

України є лише підзаконним актом і відносно нього Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» має вищу юридичну силу. Тому, члени підприємства відмовилися реорганізувати КСП у СТОВ.

Завдання.

1. Зробіть правовий аналіз зазначених законодавчих актів.

IV. МІНІ-ДІЛОВА ГРА.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Тема **«Суб'єкти аграрного права»** передбачає визначення поняття та класифікацію суб'єктів аграрних правовідносин.

У теорії держави і права під суб'єктами права маються на увазі індивіди або організації, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин, тобто носіями суб'єктивних прав та обов'язків.

Суб'єктами аграрного права є й державні органи, до компетенції яких належить регулювання сільського господарства в Україні, юридичні особи всіх форм власності, громадяни (іноземні громадяни) та особи без громадянства, що господарюють на землі, а також займаються виробництвом, переробкою, реалізацією сільськогосподарської продукції та обслуговуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Суб'єктів аграрного права можна умовно поділити на суб'єктів організаційно-господарських повноважень у сфері управління господарською діяльністю та суб'єктів господарювання.

До першої групи належать органи державної влади та місцевого самоврядування, які безпосередньо (наприклад, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (Міністерство аграрної політики та продовольства України) або опосередковано (наприклад, Кабінет Міністрів України) здійснюють управлінські та організаційно-господарські функції в аграрному секторі економіки України.

Друга група представлена суб'єктами аграрного господарювання, тобто аграрними формуваннями всіх форм власності та громадянами-підприємцями, які безпосередньо вирощують і виробляють сільськогосподарську продукцію (сільськогосподарські товаровиробники), юридичними особами та підприємцями, що забезпечують діяльність сільськогосподарських товаровиробників, а також різними фінансово-кредитними, страховими та посередницькими структурами, які надають свої послуги сільськогосподарським товаровиробникам.

Окрему групу суб'єктів аграрного права становлять фізичні особи, які господарюють на землі для задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції. Такі суб'єкти здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи і не ставлять за мету отримання прибутку (наприклад, особисті селянські господарства).

Суб'єктів аграрного господарювання можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за порядком створення, спеціальною правоздатністю та функціями, способом утворення (заснування) та формування статутного фонду, суб'єктним складом, організаційно-правовою формою та ін.

За порядком створення всі суб'єкти аграрного господарювання поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Відповідно до ст. 81 ЦК, юридичні особи публічного права створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК.

За особливостями правоздатності та виконуваними функціями, суб'єкти аграрного господарювання поділяються на 3 групи. До першої належать засновані на приватній, державній та комунальній формах власності юридичні особи або інші підприємницькі структури, які не мають статусу юридичної особи, головним предметом діяльності яких є виробництво товарної маси продуктів харчування, продовольства й сировини. Ці аграрні формування

називаються сільськогосподарськими товаровиробниками. Згідно законодавства України, головна особливість (кваліфікуюча ознака) сільськогосподарських товаровиробників полягає у тому, що валовий доход, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів'я сільськогосподарських тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди за попередній звітний (податковий) рік, повинен перевищувати 75 % загальної суми валового доходу.

Друга група представлена підприємницькими структурами, діяльність яких заснована на різних формах власності та організаційно-правових формах, а правосуб'єктність і статутна діяльність спрямовані на забезпечення сучасної виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників. До цієї групи належать суб'єкти господарювання, предметом статутної діяльності яких є виконання робіт з агрохімічного, меліоративного, гідромеліоративного, технічного та іншого забезпечення діяльності виробників сільськогосподарської товарної продукції.

До третьої групи належать підприємницькі структури, правосуб'єктність і статутна діяльність яких спрямована на надання різноманітних фінансово-кредитних, страхових, комерційних, посередницьких та інших послуг для забезпечення підприємницької діяльності сільськогосподарських товаровиробників. До цієї групи належать банки, кредитні спілки, біржі, страхові компанії, аграрні холдинги тощо.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду, суб'єкти аграрного господарювання поділяються на унітарні та корпоративні підприємства.

Згідно зі ст. 63 ГК, унітарне підприємство створюється одним засновником, який надає потрібне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його

трудоий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є державні та комунальні сільськогосподарські підприємства, а також підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне сільськогосподарське підприємство утворюється, як правило, 2 або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є сільськогосподарські кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності 2 або більше осіб. Отже, унітарним є, наприклад, фермерське господарство, створене одним громадянином, а корпоративним – фермерське господарство, засноване кількома громадянами.

Найпоширенішою є також класифікація суб'єктів аграрного господарювання залежно від їх організаційно-правових форм. За цим критерієм їх поділяють на сільськогосподарські підприємства, кооперативи, господарські товариства та фермерські господарства. Слід зазначити, що відповідно до норм чинного законодавства, зокрема ст. 63 ГК, сільськогосподарські кооперативи, господарські товариства та фермерські господарства охоплює загальне поняття «підприємство». Однак наявність в аграрному секторі економіки таких суб'єктів господарювання, як державні (комунальні) та приватні сільськогосподарські підприємства зумовлює потребу окремого визначення поняття «сільськогосподарське підприємство».

Отже, сільськогосподарські підприємства є самостійними суб'єктами господарювання, створеними компетентним органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, чи іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб систематичним здійсненням виробничої, науково-дослідної,

торговельної, іншої господарської діяльності в аграрному секторі економіки в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарським кооперативом є юридична особа, створена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності в сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

Основними кваліфікуючими ознаками сільськогосподарських кооперативів є:

- недержавна форма власності;
- відносини членства;
- управлінські функції здійснюються членами кооперативу за принципом: «один член кооперативу – один голос»;
- особиста трудова участь членів у спільній виробничій або іншій господарській діяльності в аграрному секторі;
- об'єднання членами своїх майнових пайових внесків;
- наявність інституту кооперативних виплат і виплат на паї та ін.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

1, 11, 12, 13, 16, 24, 34, 36, 37, 38, 49.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 12, 18.

Додаткова: 25, 35, 38, 55.

ТЕМА 5. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН В АПК

Лекція (2 години)

Загальні питання ринкових перетворень на селі. Правове регулювання приватизації в АПК. Правове регулювання паювання. Правові засоби формування інфраструктури аграрного ринку. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі. Правове регулювання формування ринку сільськогосподарської техніки. Правове регулювання ринку зерна. Правове регулювання ринку цукру. Правове регулювання ринку алкоголю й тютюну.

Семінар (4 години).

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Загальні питання регулювання переходу до ринкових відносин на селі.
2. Правове регулювання приватизації в АПК.
3. Правове регулювання паювання.
4. Правові засоби формування інфраструктури аграрного ринку.
5. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Правове забезпечення формування ринку сільськогосподарської техніки.
2. Правове регулювання ринку зерна.
3. Правове регулювання ринку цукру.
4. Правове регулювання ринку алкоголю й тютюну.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

III. ЗАДАЧІ.

Ситуація 1.

Громадянин Міщенко звернувся із заявою до селищної Ради про приватизацію земельної ділянки з розташованими на ній житловими будинками та господарськими будівлями, які він отримав у спадщину (за заповітом).

Селищна Рада передала заяву приватизаційній комісії для підготовки висновку на сесію. У процесі вивчення справи з'ясувалося, що Міщенко вже приватизував земельну ділянку в садибничому товаристві за місцем роботи у районному закладі, де він працював заступником директора по заготівлі сільськогосподарської продукції. Крім того, йому належить розташована на околиці райцентру земельна ділянка площею 0,30 га, на якій він закінчує будівництво триповерхового житлового будинку. Виходячи з цього, приватизаційна комісія підготувала негативний висновок, на підставі якого селищна Рада відмовила Міщенку у приватизації земельної ділянки, на якій розташований житловий будинок, що перейшов Міщенку у спадщину. Вважаючи це рішення незаконним, Міщенко звернувся до суду.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Яке рішення має ухвалити суд?

Ситуація 2.

Збори акціонерів закритого сільськогосподарського товариства «Мрія» затвердили план розвитку, в якому передбачено будівництво маслозаводу, заводу з консервування м'яса і овочів, а також майстерні з виготовлення меблів. Крім того, збори акціонерів зобов'язали правління цього АТ організувати виробництво для продажу на ринку плетених корзин, віників та бочкової тари.

Завдання.

1. Чи є законними такі рішення зборів акціонерів?
2. Якими правовими актами визначається правове становище підсобних виробництв і промислів?
3. Дайте правову оцінку ситуації.

Ситуація 3.

Начальник районного управління АПК наклав на головного бухгалтера ВСГК «Україна», який затримав подання до управління річного звіту ВСГК, штраф у розмірі 150 грн. А також було прийнято рішення про накладення штрафу в розмірі 300 грн. на голову АСТ «Вперед» за невиконання розпорядження голови районної адміністрації про будівництво літнього табору для утримання телят. Штраф, накладений на голову ВСГК, був стягнутий на користь місцевого бюджету. Бухгалтер ВСГК «Україна» оскаржив рішення районного управління АПК до обласної державної адміністрації.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Чи правомірне рішення районної адміністрації?

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні теми доцільно визначити поняття ринкової економіки та окреслити етапи аграрної реформи, проведеної в Україні.

Що являє собою ринкова економіка й чому держава взяла курс на перехід до ринку? **Ринкова економіка** або ринкове господарство згідно з теорією Адама Сміта – це лад, в якому відбувається вільна гра ринкових сил. Природною рушійною силою господарського розвитку є прагнення індивіда до реалізації своїх економічних інтересів. Дбаючи про свої інтереси, така економічно вільна особа покращує як свій добробут, так і примножує багатство суспільства. Рушійними економічними силами ринкової системи господарювання є приватна власність на засоби виробництва, вільна конкуренція, яка вирівнює попит і пропозицію. Держава відіграє другорядну роль: організація охорони

громадського порядку, освіти, оборони, розв'язання екологічних проблем тощо.

Це класична теорія ринкової економіки. Вона показала свою неефективність у часи великої економічної депресії в США та монополізації ринку, що зумовило посилення державного регулювання економічних процесів. Тому згодом виникли інші теорії: «соціального ринкового господарства», «держави загального добробуту» тощо, які передбачають змішану систему ведення господарства: ринкова економіка з різним ступенем державного регулювання. Приватна власність не заперечує державної власності, а ринкові закони – державного регулювання господарства. Ринкова система господарювання характеризується плюралізмом форм власності, регулюванням ринкових законів попиту і пропозиції. Вона має свої мінуси: певний рівень безробіття; високий рівень лібералізації, який, з огляду на український менталітет, був сприйнятий як вседозволеність; відсутність централізованої системи державного планування, що призвело певною мірою до відсутності ефективного управління господарськими процесами. Однак ринкова система має й свої істотні переваги: вищий рівень свободи і приватна власність на засоби виробництва стимулюють приватну ініціативу, творчу діяльність, інноваційний розвиток господарства, впровадження новітніх технологій, а конкуренція – боротьбу за якість продукції, пошук ринків збуту, що задовольняє насамперед споживача.

Проблемою в Україні під час переходу до ринкових методів господарювання є нерозуміння кінцевої моделі, на досягнення якої спрямовані ринкові перетворення. На початку реформ держава припустилася істотної помилки, зруйнувавши централізовану планову систему господарювання, сподіваючись на формування класичної ринкової економіки за теорією А. Сміта. При цьому не було єдиної програми чи концепції таких перетворень. Відсутність навчання керівництва підприємств і населення основам господарювання в нових умовах призвело до спаду виробництва й затяжної економічної кризи. Необхідно було здійснити приватизацію державної власності на засоби сільськогосподарського виробництва, в тому

числі на землю, створення необхідних господарських і правових умов становлення й розвитку приватних господарств, зокрема формування інфраструктури аграрного ринку, а також навчання селян господарюванню в нових умовах. Існуюча в Україні модель ринкових перетворень передбачає реалізацію перших двох напрямів, але третій – практично ігнорується.

Загалом ринкові реформи на селі поділяються на такі **етапи**:

I. Деклараційний етап (1990–1994 рр.): проголошення на офіційному рівні курсу на ринкові перетворення, формування багатокладної ринкової економіки, забезпечення приватної власності на засоби виробництва і на земельні ділянки. У цей час приймають законодавчі акти, які регулюють порядок зайняття підприємницькою діяльністю, встановлюють основні засади приватизації майна і землі, закріплюють право приватної власності, вільного ціноутворення.

II. Інфраструктурний етап (1995–1998 рр.): зусилля держави спрямовані на поступовий перехід до ринкових важелів управління сільським господарством і формування інфраструктури аграрного ринку. Початком його можна вважати 18 січня 1995 р. – дату прийняття Указу Президента України № 63/95 «Про заходи щодо реформування аграрних відносин», згідно з яким, селянам надали право самостійно розпоряджатися вирощеною сільськогосподарською продукцією, реалізуючи її за договорами через біржі, торгові та контрактні дома, заготівельні та посередницькі організації. У цей час створюються аграрні біржі, торгові дома, поступово формується аграрна ринкова інфраструктура, відпрацьовуються механізми вільного ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

III. Концептуальний етап (1998–1999 рр.): у цей час опрацьовуються концепції аграрної реформи. Впродовж цього етапу на основі узагальнення попереднього досвіду реформування опрацьовуються концепції аграрної реформи, що має забезпечити її комплексний і виважений характер. Його початком можна вважати 29 квітня

1998 р., коли Указом Президента України затверджені Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України на 1998–2000 роки. У цей час продовжує формуватися інфраструктура аграрного ринку, але вже на концептуальних засадах; запроваджується фіксований сільськогосподарський податок, який істотно зменшив податковий тягар на селян; закладаються основи диференційованого розвитку аграрного ринку.

IV. Радикальний етап (1999–2000 рр.): пов'язується з прийняттям реформаторського Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки». Радикальність реформ полягала в тому, що протягом короткого періоду колективні сільськогосподарські підприємства були реформовані і на їх базі створені приватні сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, агрогосподарські товариства, сільськогосподарські кооперативи та інші суб'єкти аграрного права, засновані на приватній власності. Реформованим сільськогосподарським підприємствам списується заборгованість, приймається Указ Президента України від 6 червня 2000 р. № 767/2000 «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку», який був націлений на прискорення формування його інфраструктури.

V. Закріплюючий етап (2001–2002 рр.): Для того, щоб закріпити позитивні результати аграрної реформи, вживаються заходи щодо її моніторингу і подальшого формування інфраструктури аграрного ринку. В цей час приймається Закон України від 18 січня 2001 р. «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років». Він передбачає формування механізму заставних закупок сільськогосподарської продукції (тобто можливості селян одразу продати продукцію державі та отримати кошти, а згодом, у разі її подорожчання на ринку, продати її іншому покупцеві, повернувши державі кошти й відшкодувавши витрати на її зберігання). Передбачається податкове стимулювання сільськогосподарського виробництва, пільгове кредитування та страхування, розвиток лізингу й фондового ринку. Важливою складовою

аграрної реформи стає запровадження системи сільськогосподарських дорадчих служб. Приймаються укази Президента України від 8 серпня 2002 р. № 694/2002 «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» і від 8 серпня 2002 р. № 695/2002 «Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні».

VI. Комплексний етап (з 2003 р. і до сьогодні): пов'язаний з Комплексною програмою розвитку аграрного ринку України на 2003–2004 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2003 р. № 271. Програма має комплексний характер і передбачає: формування інфраструктури аграрного ринку; розвиток сільськогосподарських дорадчих служб для забезпечення ринкової просвіти селян; забезпечення застосування високих інноваційних технологій у сільському господарстві; розвиток аграрної науки; виставкової та маркетингової діяльності та розв'язання цілої низки інших проблем. Ця програма дійсно має комплексний характер, оскільки ґрунтується на визначеній концепції аграрного ринку і охоплює різні аспекти його формування.

Слід підкреслити, що в умовах переходу до ринкової системи господарювання важливим засобом забезпечення приватної власності є **приватизація державного майна**. Відповідно до ч. 22 ст. 1 Закону України від 18 січня 2018 р. «Про приватизацію державного та комунального майна», приватизація державного або комунального майна – платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями.

Приватизація державного майна в АПК здійснюється на підставі загального законодавства про приватизацію, з урахуванням особливостей спеціального аграрного законодавства. Стаття 4 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» визначає, що до об'єктів державної і комунальної власності, що підлягають приватизації, належать усі об'єкти права державної і комунальної власності, крім тих, приватизація яких прямо заборонена цим Законом та іншими законами України. Приватизації не підлягають казенні підприємства та об'єкти, необхідні для

виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

1, 14, 15, 28, 29, 30, 33, 35, 39, 45-49.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 33, 45, 46, 50.

ТЕМА 6. ПРАВО ЧЛЕНСТВА ТА ПРАВО УЧАСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Семінар (2 години), практичне заняття (2 години)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття права членства. Його застосування при виникненні членських правовідносин в КСП (колективному сільськогосподарському підприємстві) і ВСГК (виробничому сільськогосподарському кооперативі).

2. Поняття права засновництва. Його застосування при створенні АСТ(акціонерного сільськогосподарського товариства).

3. Умови і порядок набуття права членства в КСП і ВСГК.

4. Повноваження засновників при створенні АСТГ.

5. Права та обов'язки членів КСП і ВСГК.

6. Права та обов'язки акціонерів АСТГ.

7. Порядок і умови виходу акціонера з АСТГ.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Умови і порядок набуття права членства в КСП і ВСГК.

2. Повноваження засновників при створенні АСТГ.

3. Права та обов'язки членів КСП і ВСГК.

4. Права та обов'язки акціонерів АСТГ.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

III. ЗАДАЧІ.

Ситуація 1.

Правління СВК«Колос» при прийманні молодого спеціаліста в члени СВКвстановило йому випробувальний терміном три місяці та запропонувало його дружині, також, оформити відносини членства.

Через три місяці правління СВКвинесло рішення не рекомендувати загальним зборам приймати молодого спеціаліста до членів

кооперативу з таких причин: по-перше, на навчання він був направлений сусіднім СГВК; по-друге, його дружина відмовилася від вступу до членів СГВК; по-третє, він і його дружина мешкають у сусідньому селі у своїх батьків.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Чи законне таке рішення?
3. Які дії та юридичні факти можуть бути перешкодою для виникнення відносин членства в СГВК?

Ситуація 2.

Громадянин Олійник подав заяву про приймання його в члени СВК«Олександрівський» за умови, що він буде працювати лише водієм вантажної автомашини в бригаді № 2 (с. Вузьке).

Олійник був прийнятий до кооперативу «Олександрівський», але у зв'язку з відсутністю вільної автомашини в бригаді № 2, правління СВКзапропонувало йому посаду автослюсаря і заявило, що місце і характер праці членів кооперативу має право назначити лише правління.

Олійник відмовився працювати автослюсарем і звернувся із заявою про вихід із СВКі вимогою сплатити йому за вимушений прогул. Правління СВКоголосило йому догану і зобов'язало негайно приступити до роботи. Після цього Олійник звернувся до суду з тими ж вимогами.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.

Ситуація 3.

Громадянин Саюк 20 грудня 2017 р. подав заяву про намір вступити до громадського об'єднання «Галич». 15 січня 2018 р. ця заява була розглянута правлінням, а 20 квітня 2018 р. він був ухвалою загальних зборів прийнятий до членів цієї спілки.

Через тиждень після зборів Саюк довідався, що в трудовій книжці записано, що з 15 січня він працював у спілці за трудовою

угодою і тільки з 20 квітня 2018 р. став членом «Галич». Саюк з цим не погодився і звернувся до суду з позовом про визнання його членом «Галич» з дня подання заяви про вступ і про виплату йому невикорисаних дивідендів.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. З якого моменту виникає право членства?
3. Чи є обґрунтованою вимога Саюка щодо виплати дивідендів?

Ситуація 4.

Член КСП «Зоря» Таран звернувся із заявою до правління про передачу свого майнового паю дружині. Правління відмовилося задовольнити його прохання через те, що його дружина подала заяву про вихід з членів КСП і про виділення їй майнового паю в натуральному вигляді та земельного паю.

Таран звернувся до прокурора із заявою про опротестування такого рішення правління.

Завдання.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Чи має повноваження прокурор розглядати такі скарги?
3. Яким є правовий режим паїв ВСК?

Ситуація 5.

Загальні збори учасників СТОВ «Соя» 15 квітня 2010 р. ухвалили рішення про виключення тих його учасників, які відмовляються працювати в громадському господарстві СТОВ. На підставі такого рішення та пункту Статуту, де йдеться про обов'язковість особистої трудової участі, на тому ж засіданні загальних зборів, громадянина Хоменко було виключено із СТОВ. Останній був відсутній на цих зборах і про таке рішення довідався у січні 2011 р., коли йому було відмовлено в нарахуванні дивідендів за підсумками 2010 р.

Громадянин Хоменко звернувся до суду з позовом про визнання його виключення із СТОВ незаконним і про сплату належних йому дивідендів.

Завдання.

1. Чи зобов'язаний учасник СТОВ брати участь в громадському господарстві?
2. Яке рішення має винести суд.

Ситуація 6.

Загальні збори акціонерів приватного АСТ «Троя» вирішили внести низку змін до Статуту і, зокрема, ухвалити, що право голосу мають тільки акціонери, які працюють у АСГТ, непрацюючі акціонери-пенсіонери мають брати участь у голосуванні за принципом «10 акцій – один голос», а працездатні акціонери, які взагалі не працюють в АСГТ, мають тільки право дорадчого голосу.

Державний реєстратор відмовився прийняти такі доповнення до Статуту. Голова правління АСТ звернувся до адміністративного суду з позовом щодо визнання неправомірними дій державного реєстратора.

Завдання.

1. Які права мають акціонери АСГТ?
2. Яким чином Статут АСТ регулює права акціонерів при здійсненні ними права самоврядування?
3. Вирішіть справу.

Ситуація 7.

Член КСП «Прут» Горай звернулася до правління і загальних зборів із заявою про обмін свого паю (включаючи і земельний) на частку учасника СТОВ «Агро-ЛТД» Яреми. У своїй заяві Горай зазначила, що вона вийшла заміж і переїздить до свого чоловіка, який мешкає у сусідньому районі і є учасником «Агро-ЛТД».

Завдання.

1. Визначте, чи законним є підстави щодо задоволення заяви Горай?
2. Як має бути оформлено такий обмін паями (якщо це відповідає чинному законодавству)?
3. Чи можна обміняти пай члена КСП на частку учасника СТОВ?

IV. МІНІ-ДІЛОВА ГРА.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Поняття права членства. Його застосування при виникненні членських правовідносин в КСП (колективному сільськогосподарському підприємстві) і ВСГК (виробничому сільськогосподарському кооперативі).
2. Поняття права засновництва. Його застосування при створенні АСТ(акціонерного сільськогосподарського товариства).
3. Умови і порядок набуття права членства в КСП і ВСГК.
4. Повноваження засновників при створенні АСТГ.
5. Права та обов'язки членів КСП і ВСГК.
6. Права та обов'язки акціонерів АСТГ.
7. Порядок і умови виходу акціонера з АСТГ.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Тема «Право членства та право участі в сільськогосподарських підприємствах кооперативного і корпоративного типів» передбачає акцент на визначенні наступних понять.

Право членства в сільськогосподарському підприємстві кооперативного типу (колективному сільськогосподарському підприємстві, спілці селян, сільгоспкооперативі) становить сукупність правових норм законів і підзаконних внутрішніх локальних правових актів, якими встановлено певні правила щодо порядку і умов вступу громадян до сільгосппідприємства кооперативного типу, юридичного оформлення цього факту, виникнення статутних прав та обов'язків у цих громадян-членів, а також правила щодо припинення перебування громадян у складі членів кооперативного типу сільськогосподарських підприємств.

Правовою основою членства в колективному сільськогосподарському підприємстві є норма ст. 36 Конституції України, згідно з якою громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту

своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Ця правова норма відповідно конкретизована в Законі «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (ст. 5). Кожен його член, як і інші громадяни, має право бути суб'єктом приватної власності (ст. 41), а також має і право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42).

Членство в сільськогосподарських кооперативах та інших юридичних особах кооперативного типу може бути **у двох видах**. Воно може бути *асоційованим* або *дійсним* членством. Такий розподіл членства набув підстав після того, як Закон «**Про сільськогосподарську кооперацію**» від 17 липня 1997 р. запровадив два поняття як «асоційований член кооперативу» і «член кооперативу».

За цим Законом в сільськогосподарських кооперативах були передбачені зміни та суттєві розширення суб'єктного складу членів та правомочності останніх. На відміну від Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» з традиційним розумінням членства громадянина Закон «Про сільськогосподарську кооперацію» встановив дві принципові новели щодо суб'єктного складу та правомочностей. **По-перше**, дійсними членами кооперативу (у розумінні дійсними членами) можуть бути як традиційно фізичні, так і нетрадиційно юридичні особи. **По-друге**, за цим Законом членство фізичної особи та юридичної особи може бути не тільки повним, а й асоційованим.

На підставі змісту Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» слід розрізняти **дійсне** і **асоційоване** членство. Так, **дійсне членство** в сільськогосподарських кооперативах можна визначити як узагальнюючий правовий зв'язок членів (фізичних та юридичних осіб) з кооперативом, що будується на добровільності об'єднання членів у цей кооператив на засадах об'єднання пайових внесків, участі у спільній трудовій діяльності, визнанні і дотриманні статуту, користування правом ухвального голосу в управлінні справами за правилом «один член кооперативу – один голос».

На відміну від дійсного членства **асоційоване членство** в сільськогосподарських кооперативах та інших юридичних особах можна визначити як узагальнюючий правовий зв'язок членів щодо здійснення ними пайових внесків у створення та розвиток кооперативу, отримання частки доходу на свій пай та першочерговому порядку внесків тощо у разі ліквідації кооперативу, а також управління кооперативом тільки з дорадчим голосом.

Юридичний факт припинення права членства в колективному чи в іншому сільськогосподарському підприємстві тягне за собою певні правові наслідки. Так, припинення членства у КСП, ВСГК тягне за собою позбавлення цієї особи статусу члена цього підприємства. Особа, яка вийшла за власним бажанням з членів колективного підприємства, сільськогосподарського кооперативу, має право на одержання своєї частки у спільному майні КСП, ВСГК натурою, грошима чи цінними паперами, як це прямо встановлено ст. 9 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» та статтею 21 Закону «Про кооперацію». У разі виходу або виключення з кооперативу фізична чи юридична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошима або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому строк одержання зазначеної частки не може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу. Право власності членів кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку успадковується.

В аграрних підприємствах **корпоративного типу**, якими є такі господарські товариства як акціонерні товариства (відкритого чи закритого типу) та товариства з обмеженою відповідальністю, визначальна роль належить їх засновникам, учасникам та акціонерам. За загальним правилом ними визнаються фізичні особи та/або юридичні особи приватного права, та/або держава (в особі Фонду державного майна України), які утворили такі суб'єкти

аграрного підприємництва (аграрні підприємці). При створенні останніх громадяни та юридичні особи приватного права спочатку стають **засновниками**, а після державної реєстрації таких акціонерних товариств (АТ) ці громадяни та юридичні особи приватного права стають **акціонерами** і набувають **корпоративні права**. Після державної реєстрації аграрних товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ) ці громадяни та юридичні особи приватного права стають **учасниками** і також набувають корпоративні права. Дії засновників, акціонерів та учасників аграрних АТ та ТОВ будуються на праві засновництва, участі та корпоративних правах. Ці права є також одними з визначальних інститутів аграрного права України.

Право засновництва громадян та інших засновників аграрних (сільськогосподарських), по суті, приватних підприємців корпоративного типу як міжгалузевий загальний інститут цивільного права являє собою сукупність правових норм законів і підзаконних актів, якими встановлюються певні правила щодо формування особами (зокрема, громадянами) статутного капіталу аграрного АТ, ТОВ, щодо укладення між засновниками установчої угоди, своєчасного внесення першого внеску до статутного капіталу (статутного фонду), державної реєстрації АТ, ТОВ, як підприємця корпоративного типу.

Право участі громадян та інших учасників і акціонерів в аграрних (сільськогосподарських) АТ і ТОВ як підприємцях корпоративного типу:

- являє собою сукупність правових норм законів й установчих документів щодо цих господарських товариств, якими встановлюються певні правила реалізації цими акціонерами АТ та учасниками ТОВ набутих ними корпоративних прав;
- охоплює юридичне оформлення участі (зокрема, внесення остаточного внеску і формування статутного фонду (капіталу) товариства);
- охоплює його трансформування у корпоративне право, зокрема внаслідок одержання акціонерами акцій АТ, а учасниками

ТОВ сертифікатів такого товариства, а також набуття статутних прав та обов'язків учасника цього підприємства корпоративного типу.

Право участі тісно пов'язане з корпоративним правом учасника, акціонера АТ і учасника ТОВ. **Корпоративне право** у самих загальних рисах являє собою право власності учасника на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи корпоративного типу, створеної відповідно до законодавства про господарські товариства, включаючи право на управління й одержання відповідної частки прибутку (дивідендів) пропорційно участі кожного з акціонерів АТ і учасників ТОВ від прибуткової діяльності такої юридичної особи корпоративного типу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

11, 13, 17, 18, 34, 36, 38.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 25, 51, 56.

5. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО МОДУЛЮ 1

1. Аграрне право як галузь права, його історичні витоки та особливості.
2. Особливості сільськогосподарського виробництва.
3. Предмет аграрного права.
4. Методи регулювання в аграрному праві.
5. Функції аграрного права.
6. Принципи аграрного права.
7. Система аграрного права.
8. Визначення аграрного права і його завдання.
9. Поняття і види джерел аграрного права.
10. Особливості джерел аграрного права.
11. Конституція України – правова основа джерел аграрного права.
12. Закони як джерела аграрного права.
13. Підзаконні акти як джерела аграрного права.
14. Внутрішньогосподарські локальні акти як джерела аграрного права.
15. Проблеми і шляхи вдосконалення аграрного законодавства України.
16. Поняття і особливості аграрних правовідносин.
17. Розмежування аграрних правовідносин.
18. Види і структура внутрішніх правовідносин у приватних аграрних підприємствах кооперативного і корпоративного типів.
19. Види і структура внутрішніх правовідносин у державних аграрних підприємствах.
20. Правовідносини в аграрно-виробничих та інших агропромислових утвореннях.
21. Поняття і класифікація суб'єктів аграрного права.
22. Правосуб'єктність приватних аграрних підприємств кооперативного і корпоративного типів.
23. Правосуб'єктність державних аграрних товаровиробників.

24. Особливості правосуб'єктності міжгосподарських підприємств і об'єднань.

25. Особливості реорганізації та ліквідації суб'єктів аграрного підприємництва.

26. Загальні питання ринкових перетворень на селі.

27. Правове регулювання приватизації в АПК.

28. Правове регулювання паювання.

29. Правові засоби формування інфраструктури аграрного ринку.

30. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі.

31. Правове регулювання формування ринку сільськогосподарської техніки.

32. Правове регулювання ринку зерна.

33. Правове регулювання ринку цукру.

34. Правове регулювання ринку алкоголю й тютюну.

35. Поняття права членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу.

36. Права та обов'язки членів сільськогосподарських підприємств кооперативного типу.

37. Підстави й порядок припинення права членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу.

38. Поняття права засновництва, права участі, корпоративних прав в аграрних підприємствах (товариствах) корпоративного типу.

39. Права та обов'язки учасників аграрних (сільськогосподарських) підприємств (товариств) корпоративного типу.

40. Підстави, порядок і правові наслідки припинення права участі в аграрних підприємствах (товариствах).

41. Правові засади державної регулятивної діяльності в сільському господарстві.

42. Форми й методи регулятивної діяльності державних органів у сільському господарстві.

43. Система й повноваження державних органів, які здійснюють державне регулювання сільського господарства.

44. Правовий статус Міністерства аграрної політики та продовольства.
45. Органи державного контролю та інспекції в АПК.

6. Модуль 2
Змістовий модуль 2.
Особливості правового статусу окремих
суб'єктів аграрного права
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ТЕМА 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ

Лекція (4 години)

Поняття і сутність виробничо-господарської діяльності. Її правове регулювання. Юридичні ознаки спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Організаційно-правове забезпечення впровадження господарського розрахунку в сільськогосподарських підприємствах. Правове забезпечення виробництва високоякісних та екологічно безпечних продуктів харчування. Правове регулювання діяльності підсобних виробництв і промислів.

Поняття фінансової діяльності та її правове регулювання. Правове регулювання розрахунково-касових операцій сільськогосподарських підприємств. Правове регулювання кредитування сільськогосподарських підприємств. Правове регулювання страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Поняття і сутність виробничо-господарської діяльності. Її правове регулювання.
2. Юридичні ознаки спеціалізації сільськогосподарського виробництва.
3. Правове регулювання кредитування сільськогосподарських підприємств.

4. Правове регулювання страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 18, 23, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 50.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 31.

Додаткова: 7, 11, 18, 22, 26.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні теми, доцільно зазначити, що **господарська діяльність** сільськогосподарських підприємств – це діяльність суб'єктів аграрного господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Відповідно до **ст. 3 ГК** господарська діяльність може здійснюватись з метою одержання прибутку (підприємництво) або без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Сферу аграрних господарських відносин **становлять** виробничо-господарські, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Виробничо-господарськими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами аграрного господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності.

Виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств ґрунтується на певних **принципах та умовах**.

Загальними принципами господарювання в аграрному секторі економіки є:

забезпечення економічної багатоманітності та захисту державою всіх суб'єктів аграрного господарювання;

свобода підприємницької діяльності в межах, визначених законом;

вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України;

обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з потребою забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві;

екологічний захист населення; захист прав споживачів і безпеки суспільства й держави;

захист національного товаровиробника;

заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини сільськогосподарських підприємств.

Головною умовою здійснення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами є державна реєстрація. Статтею **89 ЦК** визначається, що юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 58 ГК діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, який підлягає державній реєстрації, забороняється. Доходи, одержані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету в установленому законом порядку.

Сільськогосподарське підприємство **бере участь у приватизації** переробних, агросервісних та інших державних і комунальних підприємств. Воно також може здійснювати представницьку діяльність з цінними паперами, для чого створює довірчі товариства, які діють у межах повноважень, наданих загальними зборами або зборами уповноважених сільськогосподарського підприємства.

Аграрне підприємство має **право вступати в договірні відносини** з будь-якими державними, комунальними, приватними комерційними й громадськими некомерційними підприємствами, установами та організаціями, з окремими громадянами, самостійно вибирати партнерів, зокрема зарубіжних, для укладення договорів. Спори, що виникають під час виконання таких договорів, розглядаються судами й господарськими судами.

Підприємство добровільно **може брати на себе виконання державного замовлення** на продаж сільськогосподарської продукції. У договорі на державне замовлення передбачається забезпечення підприємства матеріально-технічними ресурсами

в обсягах, номенклатурі та асортименті, що гарантують паритетність відносин. У разі невиконання державою умов договору, сільськогосподарське підприємство має право зменшити продаж її сільськогосподарської продукції пропорційно обсягу недопоставлених йому матеріально-технічних ресурсів. Якщо впродовж дії договору на державне замовлення ціни на матеріально-технічні ресурси збільшуються, держава повинна компенсувати це підприємствам.

Загальна характеристика **фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств** та її правове регулювання полягають у наступному.

Внаслідок проведення аграрної реформи в Україні створено реальні передумови необхідні для формування ринкового фінансово-правового механізму регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств. Однак цей механізм діятиме лише за наявності різних суб'єктів власності й форм господарювання, конкуренції за ринок збуту продукції, цінних паперів, фінансово-кредитних послуг сільськогосподарських товаровиробників тощо.

Сучасні фінансово-кредитні відносини у сільському господарстві ґрунтуються на **принципах**: заборони прямого втручання держави у фінансову діяльність суб'єктів аграрного господарювання; партнерства у фінансових відносинах між фінансово-кредитними установами (банками, кредитними спілками) та сільськогосподарськими підприємствами; самообмеження, тобто обрання напрямів діяльності залежно від фінансових можливостей підприємства тощо.

Ці принципи знайшли своє відображення в ЦК та ГК, законах України: «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про фермерське господарство» та в інших нормативно-правових актах.

У процесі набуття й реалізації суб'єктами аграрного господарювання фінансових правомочностей виникають відповідні фінан-

сові правовідносини. **Фінансові правовідносини** сільськогосподарських підприємств поділяються на **внутрішні і зовнішні**.

До **внутрішніх** належать фінансові відносини із забезпечення встановленої законодавством фінансової дисципліни (ведення різноманітних форм обліку, звітності, нарахуванню дивідендів на акції або на майнові та земельні паї) на підприємствах. Внутрішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств охоплює предмет аграрного права.

Зовнішніми фінансовими відносинами сільськогосподарських підприємств є їх відносини з фінансовими органами держави, а також відносини, в яких підприємство є засновником нових суб'єктів господарювання й фінансові відносини, пов'язані зі здійсненням розрахунково-кредитних і касових операцій сільськогосподарських підприємств. На відміну від внутрішніх, зовнішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств, як правило, регламентуються нормами цивільного, господарського, адміністративного і фінансового права.

Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств – це сукупність фінансових відносин (внутрішніх і зовнішніх) суб'єкта аграрного господарювання щодо забезпечення реалізації статутних цілей і завдань. Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств полягає в забезпеченні фінансово-ресурсних умов їх конкурентоспроможності. Відповідно до ст. 25 ГК, **конкуренція** – це змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації останнього на ринку.

ТЕМА 8. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Семінар (2 години), практичне заняття (2 години)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Загальна характеристика відносин власності у сільському господарстві України: поняття власності, поняття прав власності суб'єкти, об'єкти, зміст права власності сільськогосподарських підприємств.

2. Поняття правового режиму майна сільськогосподарських підприємств.

3. Правовий режим пайового фонду в КСП (колективному сільськогосподарському підприємстві) і ВСГК (виробничому сільськогосподарському кооперативі).

4. Правовий режим майна в ДСП(державному сільськогосподарському підприємстві).

5. Право повного господарського відання.

6. Захист права власності.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Особливості правового режиму майна сільськогосподарських підприємств.

2. Правовий режим майна сільськогосподарського кооперативу.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

III. ЗАДАЧІ.

Ситуація 1.

До юрисконсульта звернулися працівники ДСП«Музичанський» Києво-Святошинського району, які хотіли б одержати консультацію з таких питань.

1. Хто стане власником підприємства у разі приватизації радгоспу і створення на його основі КСП або АСГТ?

2. Які об'єкти, що належали радгоспу, перейдуть у власність КСП або АСГТ, а які – у власність його членів або акціонерів?

3. Чи залишаться землі колишнього радгоспу у державній власності, або перейдуть у власність членів КСП (акціонерів АСГТ)?

4. Яким чином відносини права власності на майно і землю регулюються Указом Президента «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки»?

Ситуація 2.

У Статуті ВСГК «Балта» записано, що майно ВСГК належить на праві спільної часткової власності самому ВСГК та його членам.

Завдання.

1. Визначте, чи правомірна ця норма Статуту? У чому полягає сутність права власності ВСГК?

2. Хто є суб'єктом права власності на майно – ВСГК, чи його члени? Якими є відносини між ВСГК і його членами стосовно майна ВСГК? Викладіть зміст відповідної правової норми.

Ситуація 3.

Члени КСП «Татарбунарське» звернулися з проханням прокоментувати абзац ч. 1 ст. 9 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство», де зазначено: «До пайового фонду майна членів підприємства включається вартість основних виробничих і обігових фондів, створених за рахунок діяльності підприємства, цінні папери, акції, гроші та відповідна частка від участі в діяльності інших підприємств і організацій», а також відповісти на такі запитання:

а) що таке пайовий фонд майна членів КСП;

б) чи відносяться до пайового фонду майна вартість таких основних виробничих фондів як земля сільськогосподарського призначення, риболовні угіддя;

в) чи не суперечить наведена норма правовій нормі, закріплений у ч. 2 ст. 7 цього ж закону, в якій записано, що «суб'єктом

права власності у підприємстві є підприємство як юридична особа, а його члени – в частині майна, яку вони одержують при виході з підприємства».

Ситуація 4.

Зважаючи на те, що молодь і фахівці утримуються від вступу до КСП, бо майно вже «розпайоване», і тільки на паї нараховуються виплати, правління КСП з метою залучення молоді та фахівців до вступу в члени господарства запропонувало загальним зборам членів КСП внести зміни до Статуту. Зокрема, п. 3.8, де зазначено: «Право членів підприємства на пайовий фонд майна залежить від їхнього трудового внеску» викласти у такій редакції: «Право члена КСП на пайовий фонд залежить від його внеску в прибутковість КСП. Пай члена КСП може збільшуватися або зменшуватися залежно від його внеску у прибутковість КСП. За рахунок зменшення паїв членів КСП утворюється резерв пайового фонду майна, який використовується для утворення і збільшення паїв членам, які зробили вагомі внески у прибутковість КСП».

Загальні збори утрималися від такої зміни п. 3.8 і зобов'язали правління до наступних зборів провести правову експертизу цієї зміни на відповідність чинному законодавству та щодо захисту майнових прав усіх членів КСП.

Завдання.

1. Проведіть правову експертизу нової редакції п. 3.8, підготовленого правлінням КСП.
2. Запропонуйте зміни до Статуту, відповідно до Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

IV. МІНІ-ДІЛОВА ГРА.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Поняття правового режиму майна сільськогосподарських підприємств.

2. Правовий режим пайового фонду в КСП (колективному сільськогосподарському підприємстві) і ВСПК (виробничому сільськогосподарському кооперативі).
3. Правовий режим майна в ДСП(державному сільськогосподарському підприємстві).
4. Право повного господарського відання.
5. Захист права власності.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Одним із ключових інститутів аграрного права є **правовий режим майна сільськогосподарських підприємств**. Вивчаючи дану тему, необхідно звернути увагу на відмінності правового режиму майна державних підприємств та сільськогосподарських підприємств, заснованих на приватній формі власності.

Під **правовим режимом майна** державного сільськогосподарського підприємства розуміється сукупність правових норм, якими забезпечується поєднання права державної власності з правом повного господарського відання підприємства закріпленням за ним державним майном; права та обов'язки підприємства як юридичної особи, його органів управління і трудового колективу щодо використання майна і розпорядження ним у процесі виробництва і соціальної діяльності; майнові відносини з іншими юридичними особами і громадянами, а також встановлені правовими засобами порядок і умови гарантування права державної власності та майнових прав ДСП, захисту права державної власності і майнових прав та інтересів підприємства, його трудового колективу і працівників.

Право власності в Конституції України розглядається крізь призму права його суб'єктів. У ст. 13 Основного Закону записано, що всі суб'єкти права власності рівні перед законом. Про право державної та комунальної власності йдеться в ст. 40 Конституції, в якій сказано, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Державне сільськогосподарське підприємство є **суб'єктом майнових прав** у цілому як юридична особа. Підприємство виступає як суб'єкт господарювання, створений власником. Правомочність підприємства як суб'єкта майнових прав у господарській і соціальній діяльності визначається його галузевою право- і дієздатністю. Це означає, що підприємство як суб'єкт права, маючи в своєму користуванні й розпорядженні майно, повинно використовувати його виключно на цілі, передбачені статутом господарства, в першу чергу на вироблення сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутків і забезпечення країни продовольством і сировиною для легкої, харчової та інших галузей промисловості. Крім цього, підприємство як самостійний і повновладний суб'єкт речових, майнових прав може вступати в майнові відносини з іншими юридичними особами (державними, колективними і громадськими організаціями), а також із громадянами, в тому числі з працівниками і державними органами, мати пов'язані з цим права і обов'язки, відповідати за своїми зобов'язаннями, вимагати захисту порушених прав. Оскільки майнові відносини підприємства регулюються не тільки цивільним, а й іншими галузями права, то й правосуб'єктність його як учасника майнових відносин ґрунтується на нормах різних галузей права.

У нормах цивільного права закріплено основні положення права державної власності та права повного господарського відання майном, основні завдання підприємства як виробника товарної сільськогосподарської продукції, основи взаємовідносин із радами, з іншими державними органами і громадянами. Норми цього права дають визначення юридичної особи, розкривають зміст і обсяг прав та обов'язків підприємства як юридичної особи в майнових відносинах, конкретизують поняття права державної власності та права повного господарського відання, регулюють взаємовідносини підприємства як юридичної особи з власником, іншими юридичними особами і громадянами, встановлюють порядок і правила участі підприємства в господарсько-майнових відносинах в умовах переходу до ринкової економіки, відповідальність за невиконання

зобов'язань, передбачають захист майнових прав радгоспу у відносинах з іншими юридичними особами і громадянами.

Відносини власності завжди мають об'єктом речі, матеріальні предмети. Ці положення повною мірою стосуються й характеристики об'єкта майнових відносин підприємств, за якими майно закріплено з **правом господарського відання**.

Майно будь-якого підприємства, незалежно від **форми** власності, виходячи з його цільового призначення у процесі виробництва і в невиробничій сфері, поділяється на фонди. Це робиться за різними ознаками. Зокрема, майно може поділятися на фонд, нагромадження і фонд споживання. Такий поділ застосовується при оцінці економічної діяльності підприємства, ефективності використання доходів та іншого майна, а також у процесі виробництва. З цих позицій майно підприємства поділяється на основні виробничі фонди і основні фонди невиробничого (соціального) призначення, а також на обігові фонди. Формування основних і обігових фондів здійснюється за однаковими вимогами в усіх підприємствах. В основі їх – характер виробництва, потреби матеріальних ресурсів для виробництва певної продукції, відповідної якості та визначеної кількості. За такими ж напрямками формуються і обігові фонди. Основні фонди, виражені в грошовій формі, називаються основними засобами. Звідси – термін «основні засоби» не вживається для позначення майна в натурі. Водночас правовий режим фондів залежить від форми власності, до якої належить майно.

Для правового режиму майнових фондів ДСП вирішальне значення має те, що вони формуються за рахунок державної та комунальної власності.

Закріплені за підприємством на праві повного господарського відання, основні та обігові засоби утворюють його **статутний капітал**, розмір якого відображається на самостійному балансі.

Наукою економічної теорії **власність** розглядається як суспільно-економічні відносини з приводу історично конкретної форми привласнення, розпорядження і використання матеріальних благ і, насамперед, засобів виробництва. Власність лежить в основі

виробничих відносин і проявляється у відповідних формах. Форма власності зумовлює, кому належать засоби виробництва – всьому суспільству (народу), державі, колективу чи окремим особам. Основною у відносинах власності є обставина, яка визначає, хто привласнює засоби виробництва. Форма власності на засоби виробництва обумовлює форму власності на продукти виробництва і форму їх розподілу між членами суспільства.

Суспільні відносини власності і права власності врегульовані Конституцією України. В Основному Законі нашої держави визнається право державної, комунальної та приватної власності (ст. 41). У цьому акті не згадується про **колективну і кооперативну власність**. Однак це не означає, що в Україні не існують інші форми (види) власності і права власності, в тому числі і права колективної власності. Зокрема, Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» цьому праву приділяє статті 7-9. Згідно з Законом «Про сільськогосподарську кооперацію» суб'єктом права власності визнається кооператив. Законом України «Про господарські товариства» визнано, що товариство є власником майна, переданого йому засновниками і учасниками у власність; продукції, виробленої товариством в результаті господарської діяльності; доходів, іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом.

Необхідно звернути увагу, що слова «колектив» і «кооператив» латинського походження і являють собою синоніми. Такими ж синонімічними належить розглядати поняття права колективної власності і права кооперативної власності. Ці види власності розглядаються як тотожні в чинному аграрному законодавстві, в управлінській діяльності органів державного управління сільським господарством, у процесі розгляду судових і господарських спорів КСП і сільськогосподарських кооперативів.

Особливість колективної власності полягає в тому, що вона належить кожному кооперативу як окремому власнику. Суб'єктом права власності є не кожен член кооперативу зокрема, а кооператив в цілому як юридична особа.

Кооперативна відзначається тим, що її об'єктом можуть бути грошові та майнові внески членів кооперативу.

Кооператив є власником будівель, споруд, грошей, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, а також майна, придбаного на підставах, не заборонених законом. Володіння, користування та розпорядження майном кооперативу здійснюють органи управління кооперативу відповідно до своєї компетенції, визначеної статутом кооперативу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

1, 6, 7, 8, 11, 13, 17, 18, 34, 36, 38.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 15.

Додаткова: 27, 29, 4251, 52.

ТЕМА 9. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ, ОПЛАТИ, ДИСЦИПЛІНИ І ОХОРОНИ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Семінар (4 години)

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Правові форми організації праці в сільському господарстві.
2. Правове регулювання дисципліни в сільськогосподарських підприємствах.
3. Правове регулювання оплати праці в сільському господарстві.
4. Охорона праці в сільському господарстві.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституція України про права селян як сільськогосподарських працівників.
2. Форми оплати праці в сільському господарстві.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Правові форми організації праці в сільському господарстві.
2. Правове регулювання дисципліни в сільськогосподарських підприємствах.
3. Правове регулювання оплати праці в сільському господарстві.
4. Охорона праці в сільському господарстві.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Вивчаючи **правове регулювання організації, оплати, дисципліни і охорони праці в сільському господарстві** студентам необхідно знати наступні положення.

Предметом правового регулювання внутрішньогосподарської **організації праці** в сільськогосподарських підприємствах є суспільні відносини, що функціонують у сфері виробництва і опосередковують зв'язки між людьми з організації трудового процесу. Правові відносини щодо організації праці в сільськогосподарських підприємствах є складовою трудових відносин. Вони виникають між сільськогосподарськими підприємствами, з одного боку, і працівниками – з іншого, і регулюються нормами аграрного права.

Організація праці в агропромисловому комплексі будується на таких єдиних **принципах**: загальності праці, оплаті її відповідно до кількості та якості, правильного поєднання громадських і особистих інтересів, матеріальній заінтересованості працівників, охороні праці, свідомій трудовій дисципліні, планомірному використанні трудових ресурсів, відносинах товариського співробітництва і взаємодопомоги, творчому характері праці, активній участі колективу трудящих в управлінні виробництвом, можливості поєднання праці й навчання, матеріальній забезпеченості за непрацездатності та в старості. Водночас здійснення зазначених принципів організації праці в колективних сільськогосподарських підприємствах має деякі особливості, зумовлені кооперативною природою останніх і особливостями виробництва.

Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» надає аграрним товаровиробникам право вільного вибору форм і напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці. Відповідно до ст. 13 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» це підприємство самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру і обсяг.

Первинною ланкою **трудового колективу** сільськогосподарського підприємства є колектив виробничої бригади чи іншого структурного підрозділу. В сільськогосподарських підприємствах організуються відділення, ферми, бригади, ділянки, виробництва

та інші структурні підрозділи. Структура господарства залежить від його розмірів, виробничого напрямку, внутрішньогосподарської спеціалізації, форм організації праці, розміщення та інших умов виробництва. Основними формами організації праці в сільськогосподарських підприємствах є постійні виробничі бригади, ланки, механізовані загони з виконання спеціалізованих робіт.

Спільна виробничо-господарська діяльність працівників сільськогосподарських підприємств об'єктивно потребує узгодженості, організованості. Регулювання поведінки цих працівників здійснюється через установлення певних правил і норм, які регламентують внутрішньогосподарські відносини, тому їх прийнято називати **Правилами внутрішнього розпорядку**. Вони складаються як необхідна умова спільної праці. Саме Правила внутрішнього трудового розпорядку визначають належну поведінку працівників сільськогосподарських підприємств, виступаючи ідеальною моделлю, зразком поведінки учасників трудових правовідносин. Приписи цих Правил, визначаючи вихідне становище працівників сільського господарства, їхній правовий статус, є нормативною основою для виникнення різноманітних правовідносин. Вони закріплюють права та обов'язки працівників і адміністрації державного сільськогосподарського підприємства (або органів управління і службових осіб колективного підприємства), регламентують взаємовідносини між ними в процесі праці.

На підставі Правил внутрішнього трудового розпорядку і відповідно до них виникає система внутрішньогосподарських організаційних, управлінських, трудових, соціально-побутових та інших правовідносин, сукупність яких і становить внутрішній трудовий розпорядок підприємства.

Працівники сільськогосподарських підприємств мусять неухильно дотримувати **дисципліни праці**, без якої не можливі організована робота і сучасне виробництво. Це їхній важливий конституційний, статутний обов'язок.

Продукція сільського господарства виробляється працівниками, об'єднаними в різні трудові колективи. Спільна праця великих

колективів людей потребує цілеспрямованої і узгодженої поведінки кожного працівника, зайнятого в суспільному виробництві. Саме дисципліна праці забезпечує певну координацію і субординацію в поведінці працівників.

Дисципліна – складне й багатогранне явище. Об'єктивно вона необхідна для функціонування будь-якої соціальної спільності. Дисципліна спрямована на забезпечення єдності дій учасників трудового процесу, виступає необхідною умовою спільної праці.

Трудова дисципліна – це сукупність дій або утримання від дій, що становлять зміст трудових прав та обов'язків членів колективних сільськогосподарських підприємств і акціонерних товариств. Коло цих правомочностей визначається відповідними специфічними умовами виробничо-господарської діяльності й нормами права. Додержання вимог дисципліни праці в сільськогосподарському підприємстві зумовлюється підпорядкуванням рядових членів КСП, ВСГК, АСТі працівників ДСП керівникам цих підприємств, а також в свою чергу відповідальність цих керівників бригад, фермерських підрозділів за доручену ділянку роботи перед органами самоврядування, перед загальними зборами (зборами уповноважених), правлінням, бригадним збором.

Оплата праці являє собою винагороду за живу (професіонально-технічну, розумову) та уречевлену працю, вкладену в сільськогосподарське виробництво. За своїм соціально-економічним змістом вона є економіко-правовою категорією, в основі якої у сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу лежить право власності КСП (СГВК). Таке підприємство зобов'язане винагородити своїх членів за їхню трудову участь у громадському виробництві відповідно до кількості та якості вкладеної праці за попередньо встановленими у цьому підприємстві розмірами (нормами) оплати. Працівник державного чи корпоративного сільськогосподарського підприємства працює в ньому на основі трудового договору і одержує за свою працю винагороду у вигляді заробітної плати. Остання являє собою грошове вираження основної форми винагороди, яку підприємство зобов'язане виплачувати працівникам за

їхню працю протягом встановленого робочого часу відповідно до її кількості та якості за попередньо встановленою нормою і не нижче визначеного державою мінімального розміру.

Оплата праці працівників колективних сільськогосподарських підприємств – як членів цих підприємств, так і осіб, що працюють у них за трудовою угодою (договором), провадиться згідно з принципом розподілу за працею з фонду, що є власністю КСП, СГВК), а рівень оплати праці в кожному такому підприємстві залежить безпосередньо від одержаного обсягу валової продукції та валового доходу підприємства.

Оплата праці працівників сільського господарства становить основну форму винагороди і є головним джерелом коштів для відтворення робочої сили.

Застосовувана в сільськогосподарських підприємствах оплата праці розмежовується на **основну й додаткову**.

Основна оплата праці – це винагорода, що її одержує працівник сільськогосподарського підприємства залежно від кількості та якості вкладеної ним суспільне корисної праці та її результатів, відповідно до систем оплати праці, тарифних ставок, відрядних розцінок, посадових окладів, а також надбавок і доплат у розмірах, встановлених відповідними правовими актами.

Додаткова оплата – це додаткова до основної оплати заохочувальна винагорода, що видається працівникові в заздалегідь передбачених розмірах за вироблену сільськогосподарську продукцію з урахуванням її кількості та якості.

Правова охорона праці являє собою діючу на основі відповідних законодавчих та інших нормативних актів систему соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і способів, що обумовлюють безпеку, збереження здоров'я і працездатності людини у процесі праці. Таке розуміння даного поняття є характерним для всіх галузей права, в першу чергу, трудового та аграрного.

Регулювання суспільних відносин, які виникають при реалізації названих заходів щодо створення безпечних для здоров'я умов

праці у сільськогосподарських та інших підприємствах АПК здійснюється за допомогою законодавчих та інших нормативних актів загального і спеціального призначення. Із врахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва загальні вимоги названих законодавчих актів конкретизуються у спеціальних (галузевих) нормативних актах, а саме: *в різних правилах, інструкціях, положеннях стосовно виконання робіт з сільгоспмашинами, отрутохімікатами, тваринами тощо.*

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 4, 17, 21, 23, 26, 27, 34, 38.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 18.

Додаткова: 41, 45, 53.

ТЕМА 10. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Лекція (2 години)

Поняття юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства. Дисциплінарна відповідальність осіб, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Матеріальна відповідальність працівників сільськогосподарських підприємств. Майнова відповідальність за аграрні правопорушення. Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства. Особливості кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в аграрній сфері.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Класифікація видів відповідальності за порушення аграрного законодавства.
2. Підстави настання юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства.
3. Класифікація юридичних фактів.
4. Склад правопорушення як підстава юридичної відповідальності.
5. Види стягнень при настанні дисциплінарної відповідальності в аграрному праві.
6. Повна й обмежена матеріальна відповідальність за порушення аграрного законодавства.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Студенти повинні засвоїти, що під юридичною відповідальністю розуміється державний примус до виконання вимог, передбачених законодавством, охоронне правовідношення, в якому порушник зобов'язаний відповідати за свої винні вчинки. Найчастіше вона настає через негативні наслідки вчинених правопорушень. В аграрному праві відповідальність являє собою комплексний правовий

інститут, який охоплює сукупність юридичних норм, що закріплюють види, засоби й порядок застосування заходів за порушення в сільськогосподарському виробництві. Види й засоби відповідальності порушників норм аграрного законодавства склалися в традиційних галузях права. Вони мають міжгалузеву або загально-правову сферу дії, тому їх активно застосовують з метою охорони правопорядку в аграрному секторі економіки.

Об'єктом відповідальності є винне порушення юридичних приписів, що регулюють здійснення виробничо-господарської й іншої діяльності сільськогосподарських підприємств та їхніх об'єднань. Визначаючи види й заходи відповідальності, законодавство бере до уваги специфіку функціонування сільськогосподарського виробництва, умови життя й побуту працівників села.

Результати виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників багато в чому залежать від правильного врахування кліматичних, погодних, природних та біологічних факторів, раціонального використання природних ресурсів, їх заощадження й забезпечення відтворення. Вплив зазначених факторів на результати та обсяг виробництва сільськогосподарських продуктів важливо мати на увазі під час визначення характеру правопорушення, встановленні ступеня вини працівника сільського господарства в правопорушенні, визначенні розмірів збитків, заподіяних сільськогосподарському підприємству, з'ясування конкретних умов, за яких вчинено правопорушення. Наприклад, на працівника сільськогосподарського підприємства, як і будь-якого іншого, не можна покладати відповідальність за збитки, які можуть бути віднесені до категорії нормального виробничо-господарського ризику. За ст. 130 КЗпП, на працівника не можна покладати відповідальність також за не одержані підприємством доходи і за шкоду, заподіяну працівником, який діяв у стані крайньої необхідності.

Органи сільськогосподарських підприємств не мають права самостійно визначати заходи юридичної відповідальності, але в установленому законом порядку застосовують їх як засіб зміцнення законності в сільському господарстві.

Найчастіше порушення в сільськогосподарському виробництві виникають внаслідок порушення передбачених заборон. У чинному законодавстві встановлено такі види юридичної відповідальності за вчинені правопорушення: дисциплінарна, матеріальна, майнова, адміністративна, кримінальна. Ця класифікація характеризує в основному юридичний метод, заходи і процесуальний порядок дії на порушників законодавства. Можна погодитися з думкою деяких учених, що вона, незважаючи на свою поширеність, не має під собою наукової основи, тому що побудована із врахуванням різних ознак: міжгалузевих, галузевих та внутрішньогалузевих.

У літературі зустрічаються пропозиції про поділ відповідальності на економічну, еколого-правову, земельно-правову та інші види (В. В. Петров, Б. В. Єрофєєв, Є. П. Губін). Слушною є думка, що кожній галузі права має відповідати притаманна їй юридична відповідальність. Але це навряд чи можливо. Адже в більшості галузей права, як правило, відсутні властиві тільки одній із них санкції або заходи впливу на правопорушника. Ці заходи і санкції мають уніфікований характер (штраф, відшкодування шкоди) і застосовуються як в одній, так і в інших галузях права.

Види юридичної відповідальності можна розглядати не тільки за галузевою ознакою. З неправомірних діянь, що суперечать нормам аграрного законодавства, найбільш важливими і характерними є: екологічні правопорушення (порушення приписів про поліпшення сільськогосподарських земель, охорону ґрунтів та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві); порушення організаційних основ і правил ведення сільськогосподарського виробництва (недодержання правил внутрішнього розпорядку, ветеринарних правил обслуговування тварин, правил і норм техніки безпеки та виробничої санітарії, охорони здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств); заподіяння збитків майну сільськогосподарських підприємств.

За суб'єктами відповідальності можна розрізняти індивідуальну й колективну відповідальність, за органами застосування – судову й адміністративну. Суб'єктами відповідальності за порушення

аграрного законодавства є: громадяни, що ведуть фермерське господарство, власники особистих селянських господарств, інші працівники сільськогосподарського виробництва, а також сільськогосподарські організації (підприємства, кооперативи, товариства тощо), основним видом діяльності яких є виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції.

Правопорушення, що їх вчиняють ці суб'єкти, є неоднорідними. Одні з них мають яскраво виражений аграрно-правовий, інші складніший характер, зокрема можуть бути одночасно порушенням правопорядку, передбаченого нормами різних галузей права. Отже, зміцнення правопорядку в сільськогосподарському виробництві (господарське використання земельних ділянок, захист майнових та інших прав сільськогосподарських товаровиробників, охорона соціальних прав сільських мешканців) забезпечується не тільки нормами аграрного законодавства, але й заходами, що містяться в нормах цивільного, трудового, фінансового, адміністративного, кримінального законодавства. Втім, застосування відповідних заходів та санкцій відбувається за вчинення аграрних правопорушень, тобто проступків, що порушують вимоги аграрного законодавства, яке бере до уваги особливості розвитку агропромислового комплексу взагалі й сільського господарства зокрема. Врахування цих особливостей додає заходам кримінальної, адміністративної, майнової, матеріальної та іншим видам відповідальності аграрного аспекту, що спричиняє втрату ними свого галузевого характеру та зумовлює набуття міжгалузевого, загальноправового значення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 5, 8, 9, 10, 25, 32.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 22, 34, 44, 48.

ТЕМА 11. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ІНШИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Лекція (2 години)

Правові форми використання природних ресурсів у сільському господарстві. Правове регулювання водокористування в сільському господарстві. Правове регулювання надрокористування в сільському господарстві. Правове регулювання використання тваринного світу в сільському господарстві. Правове регулювання використання рослинного світу в сільському господарстві. Правове регулювання лісокористування в сільському господарстві.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Поняття і склад земель сільськогосподарського призначення.
2. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт правового регулювання.
3. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення.
4. Права та обов'язки сільськогосподарських землекористувачів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Аналізуючи дані питання, необхідно відзначити, що ведення сільського господарства є неможливим без використання ґрунтів та інших природних ресурсів – у цьому полягає специфіка галузі. Стаття 1 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» проголошує, що пріоритетність соціального розвитку села та АПК забезпечується створенням необхідної природноресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб сільського господарства. Використовувати природні багатства країни потрібно раціонально. Тому ці питання регулюються природноресурсовим правом.

Разом з тим, беручи до уваги комплексний характер аграрного права як галузі права, можна сказати, що окремі інститути природноресурсового права є водночас і інститутами аграрного права. Адже сільськогосподарська діяльність має своєю передумовою використання природних ресурсів. Суб'єкти аграрного права повинні знати, які вони мають права та обов'язки щодо природокористування, як належним чином оформити права на використання природних ресурсів. Правове регулювання в сільському господарстві має певну специфіку, оскільки в українському природноресурсовому праві діє засада цільового характеру природокористування, тобто правові режими використання природних ресурсів різняться залежно від того, для яких цілей вони застосовуються. Відтак йтиметься про інститути сільськогосподарського використання природних ресурсів як інститути аграрного права.

Оскільки правовий інститут використання земель сільськогосподарського призначення розглянуто в попередньому розділі пропонованого підручника, в цьому розділі ми обмежимося лише правовими інститутами сільськогосподарського водокористування, надрокористування, лісокористування, використання тваринного й рослинного світу. Згідно з ч. 2 ст. 3 ЗК, він має переважну юридичну силу перед іншими актами природноресурсового законодавства. Якщо якийсь акт природноресурсового законодавства суперечить ЗК – застосовуються положення останнього. Це важливо знати для правильного розуміння правових приписів про використання окремих видів природних ресурсів, які часто суперечать ЗК. Оскільки, характеризуючи зазначені інститути сільськогосподарського використання природних ресурсів, ми послуговуватимемося понятійним апаратом теорії природноресурсового права, коротко нагадаємо його ключові категорії.

Усі форми залучення природних ресурсів до сільськогосподарського виробництва можна назвати сільськогосподарським використанням природи. Використання природних ресурсів, відповідно до ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», буває загальним і спеціальним. Загальне

використання природних ресурсів, згідно з ч. 2 ст. 38 Закону, полягає в безперешкодному використанні природних ресурсів громадянами для задоволення своїх життєвих потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних та ін.) і має певні правові ознаки. Воно здійснюється: а) безоплатно; б) без отримання будь-яких дозволів; в) без закріплення окремих природних об'єктів за певними суб'єктами (без права володіння). Щоправда інколи право загального використання природних ресурсів може бути обмежене власниками природних ресурсів.

Спеціальне використання природних ресурсів, згідно з ч. 3 ст. 38 – це такий вид використання природних ресурсів, який відзначається тим, що: а) природні об'єкти цілком або частково закріплюються за певними суб'єктами на різних правових підставах (здійснюється право володіння ними); б) на його здійснення треба отримати спеціальний дозвіл; в) воно є платним.

Фактичне розмежування загального і спеціального використання природних ресурсів провадиться за ступенем екологічного ризику використання природних ресурсів. Правова форма використання природних ресурсів – певний правовий режим або закріплений у нормативних актах порядок використання природних ресурсів. Законодавство України розрізняє такі правові форми (титули) спеціального використання природних ресурсів: а) право власності; б) право природокористування (безоплатне і орендне); в) сервітутне право; г) угода про розподіл продукції; ґ) право господарського відання; д) право оперативного управління. Разом з тим, оскільки відповідно до ст. 319 ЦК, власник природного об'єкта на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном; він може надати його іншій особі на інших правових підставах, не передбачених законодавством. Таке право власника передбачене ст. 6 ЦК і ст. 134 ГК.

Право природокористування як форму спеціального використання природних ресурсів слід відрізнити від права користування як елемента права власності, позаяк право природокористування – це не повноваження, а окремий правовий режим, який може

охоплювати і володіння, і користування, і розпорядження природними ресурсами в межах, визначених власником. Право природокористування відрізняється і від права власності. Хоча це право може включати в себе і володіння, і користування, і розпорядження; воно завжди є похідним від права власності – саме власник встановлює межі природокористування, і право розпорядження природокористувача не може припиняти права власності власника. Природокористування слід відрізнити і від використання природних ресурсів, позаяк воно є лише однією з правових форм спеціального використання природних ресурсів разом з правом власності, сервітутним правом, угодою про розподіл продукції, правом господарського відання, оперативного управління та ін.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 6, 22, 25, 44, 50.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 15.

Додаткова: 32, 34.

ТЕМА 12. ПРАВОВИЙ СТАТУС СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КООПЕРАТИВУ

Лекція (2 години)

Поняття та види сільськогосподарських кооперативів. Правові умови та порядок створення сільськогосподарських кооперативів. Статuti сільськогосподарських кооперативів. Членство в сільськогосподарських кооперативах. Правовий режим майна та землі сільськогосподарського кооперативу. Органи управління та контролю сільськогосподарського кооперативу та їх компетенція. Правові засади реорганізації та ліквідації сільськогосподарських кооперативів.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації.
2. Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських кооперативів.
3. Види сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.
4. Фонди кооперативу.
5. Система оподаткування сільськогосподарських кооперативів.
6. Об'єднання сільськогосподарських кооперативів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні кооперативних відносин необхідно звернути увагу на наступні положення. Міжнародний кооперативний альянс (МКА) у своєму Статуті 1966 року закріпив визначення кооперативу. Згідно з ним будь-яка асоціація осіб або товариств буде визнана кооперативом за умови, якщо вона ставить за мету покращання економічного й соціального становища своїх членів шляхом використання підприємства, заснованого на взаємодопомозі.

Сільськогосподарський кооператив – це добровільне об'єднання осіб на підставі членства для спільного ведення сільськогосподарської діяльності, засноване на принципах рівноправності членів,

обов'язкової їх участі в діяльності такого об'єднання, використання майна, що створене, як правило, за рахунок внесків членів і належить об'єднанню на праві власності для задоволення матеріальних та інших потреб його членів.

Законодавчого визначення сільськогосподарського кооперативу не існувало в Україні до 1997 року – до прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Сільськогосподарські кооперативи слід класифікувати й систематизувати за окремими ознаками. В основі такої класифікації кооперативів лежить їх розподілення на дві великі групи (типи) – виробничі і споживчі.

До виробничих кооперативів належать усі види кооперативів незалежно від сфери діяльності, основна мета яких – отримання доходу (прибутку). У цих кооперативах об'єднується труд і майно їх членів, а всі види виробничо-господарської діяльності виконуються спільно, колективно. На відміну від них споживчі кооперативи створюються для задоволення споживчих інтересів своїх членів. Поряд з цими основними типами кооперативів (виробничими та споживчими) існують і кооперативи змішаного типу, їх називають по-різному – змішані, проміжні, універсальні, інтегральні, багатопрофільні тощо.

В умовах відродження кооперативного руху в Україні набувають актуальності підстави поділу кооперативів на види за такими ознаками: рід діяльності; предмет діяльності; спосіб утворення; рівень усупільнення майна; правовий режим земель; функціональна спрямованість; територія діяльності; ступінь включення в господарський обіг; участь у різних фазах суспільного виробництва; підстави об'єднання; підгалузева ознака; конкретно-родова ознака; соціальний склад; сфера діяльності; мета діяльності й об'єкти власності; вид продукції, що виробляється; місце в організаційно-господарській структурі; рівень спеціалізації; джерела забезпечення матеріальними ресурсами тощо.

Поділ кооперативів, які здійснюють діяльність у сфері сільського господарства, на види закріплений і в Законі України «Про

сільськогосподарську кооперацію». Відповідно до цілей, завдань та характеру діяльності вони поділяються на два види – виробничі й обслуговуючі. У згаданому Законі закріплено, що сільськогосподарський виробничий кооператив – це «юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва». Таким чином, серед ознак сільськогосподарського виробничого кооперативу можна назвати специфічний вид діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції, обов'язкову трудову участь членів у його діяльності, а звідси – й участь у ньому лише фізичних осіб.

У нормах Закону міститься положення про те, що виробничі кооперативи здійснюють господарську діяльність на засадах підприємництва з метою отримання доходу. Саме отримання прибутку, а не доходу є однією з конститутивних ознак підприємницької діяльності. Та й сама по собі господарська діяльність є ширшою за підприємницьку, бо включає ще й низку організаційно-управлінських моментів.

Щодо сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, то це кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності. Оскільки діяльність таких кооперативів спрямована на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації, на надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, переробкою та збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва й рибальства, то й їх членами передусім повинні бути виробники сільськогосподарської продукції. Серед ознак такого кооперативу можна назвати: особливий вид діяльності (обслуговування сільськогосподарського виробництва, переважно його членів); безпосередня участь товаровиробників сільськогосподарської продукції (як юридичних, так і фізичних осіб); обов'язкова участь у господарській діяльності.

Залежно від виду діяльності обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші, тобто цей приблизний перелік не є вичерпним: можливе існування й інших видів таких кооперативів. Основні напрямки діяльності цих підвидів обслуговуючих кооперативів закріплено в Законі «Про сільськогосподарську кооперацію».

До принципів кооперативної діяльності належать такі: добровільність членства фізичних і юридичних осіб в кооперативі і безперешкодний вихід з нього; обов'язкова трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу; обов'язкова участь членів у господарській діяльності обслуговуючого кооперативу; відкритість і доступність членів для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає користуватися послугами цього кооперативу та в разі потреби погоджується брати участь у фінансуванні його на умовах, встановлених статутом кооперативу; демократичний характер управління, рівні права у прийнятті рішень за правилом «один член кооперативу – один голос»; розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в діяльності кооперативу; контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, передбаченому статутом кооперативу. Слід зазначити, що наведені принципи діяльності кооперативів відповідають загальноновизнаним кооперативним принципам, встановленим Міжнародним кооперативним альянсом.

Відповідно до положень чинного законодавства України кооперативи можуть створювати кооперативні об'єднання та підприємства. Об'єднання кооперативів створюються на добровільних засадах для здійснення будь-якої не забороненої законодавством діяльності за галузевою або територіальною ознакою. Об'єднання мають статус юридичної особи, створюються на тих самих умовах, що й кооперативи. Об'єднання не мають права втручатися в господарську діяльність засновників, не відповідають за зобов'язання членів об'єднання, а члени об'єднання не відповідають за зобов'язання об'єднання, якщо інше не передбачено статутом. Реєстрація об'єднань здійснюється в тому ж порядку, що і реєстрація кооперативів.

Можуть створюватися такі види об'єднань: об'єднання, що створюються кооперативами на підставі договорів; об'єднання, що створюються на засадах членства з делегуванням їм кооперативами Централізованих функцій з питань господарської діяльності, управління і контролю; об'єднання, що створюються на засадах членства, з делегованими функціями господарської діяльності і управління; змішані об'єднання, що здійснюють господарські й управлінські функції частково на засадах членства і делегованих повноважень, а частково на договірних засадах; кооперативи кооперативів.

Кооперативи, що увійшли до об'єднання, зберігають статус юридичної особи та повну господарську самостійність і можуть добровільно вийти з них за рішенням загальних зборів членів кооперативу. Формування органів управління об'єднань, утворення і поповнення майнових фондів здійснюється в порядку, передбаченому установчими документами.

Для виконання статутних завдань кооперативи і їх об'єднання можуть створювати підприємства різних видів та організаційно-правових форм. Такі підприємства функціонують відповідно до їх статутів, затверджених кооперативами (об'єднаннями)-засновниками.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 18, 34, 37, 46, 49.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 35, 36, 37, 39, 40, 4147, 55, 56.

ТЕМА 13. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Лекція (2 години)

Поняття фермерського господарства та його правові ознаки. Порядок створення фермерського господарства. Земельні правовідносини в фермерського господарстві. Майнові правовідносини фермерського господарства. Господарська діяльність фермерського господарства. Взаємовідносини фермерського господарства з бюджетом, банківськими установами і страховими органами. Припинення діяльності фермерського господарства.

Практичне заняття (4 години).

I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття «фермерське господарство» (ФГ), його відмінності та юридичні ознаки.
2. Порядок утворення ФГ.
3. Земельні правовідносини у ФГ.
4. Господарська діяльність ФГ.
5. Взаємовідносини ФГ з бюджетом і страховими установами.
6. Припинення діяльності ФГ.

II. ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ФОРМІ ТЕСТУВАННЯ.

III. ЗАДАЧІ.

Завдання 1.

Розробити Статут фермерського господарства.

Ситуація 1.

До юридичної фірми звернувся громадянин Пилипчук з проханням надати йому роз'яснення з такого приводу: він працює

в КСП «Весна» агрономом та має намір заснувати ФГ. Він має сім'ю з п'яти осіб, з яких три – непрацездатні. Крім того, за рахунок свого паю планує отримати від КСП трактор.

Завдання.

1. Які він має права щодо створення ФГ?
2. Які дії він має вчинити громадянин Пилипчук, щоб стати фермером?
3. У чому полягає принципова правова відмінність ФГ від приватного підсобного господарства?

Ситуація 2.

До юридичної фірми звернувся Хоменко з проханням дати йому роз'яснення з такого приводу: він зареєстрований як голова ФГ.

Завдання.

1. Які він буде мати права після створення такого господарства?
2. Які він має фінансові зобов'язання перед державою?
3. Які він має зобов'язання щодо страхування майна, працівників, врожаю?

Ситуація 3.

До юридичної фірми звернувся член ВСГК «Мрія» (агроном за фахом) громадянин Сіренко за консультацією: він бажає створити ФГ, членами господарства якого будуть його дружина і син (віком 15 років).

Завдання.

1. Визначте, який порядок створення ФГ?
2. Які документи він має підготувати?
3. Куди і в якій послідовності йому треба надати документи для створення (реєстрації) ФГ?
4. За яких обставин йому може бути відмовлено у створенні та реєстрації ФГ?

Ситуація 4.

Мовчан – член ВСГК, вирішив вийти зі складу цього підприємства і створити ФГ. Голова кооперативу обіцяв сплатити його

частку зерном восени після розрахунків з кредиторами, а землю для ведення ФГ виділити відмовився.

Завдання.

1. Визначте, які порушення чинного законодавства були допущені в даній ситуації?

Ситуація 5.

Члени ВСКГ Гончарук і Назарчук вирішили вийти зі складу з кооперативу, одержати свої майнові та земельні паї та організувати ФГ. Голова кооперативу своїм розпорядженням припинив членські відносини з Гончаруком і Назарчуком «у зв'язку з організацією фермерських господарств», проте майнові та земельні паї їм не було надано у власність.

Завдання.

1. Визначте, чи правомірні дії голови кооперативу?
2. На яких правових засадах і в якому порядку надаються майновий та земельний паї, а також землі для ведення ФГ?

Ситуація 6.

Орендар Осипенко уклав з ДСП «Новий шлях» договір про оренду землі площею 10 га. По закінченні осіннього сезону збирання врожаю він запропонував дирекції підприємства обміняти свою площу землі на більш родючі землі підприємства. Дирекція погодилась на таку угоду.

Завдання.

1. Якими є земельні правомочності ДСПі ФГ відповідно до Земельного кодексу України?
2. Дайте правову оцінку угоді між орендарем Осипенком і дирекцією ДСПП.
3. Які угоди щодо землі визнаються недійсними згідно з нормами Земельного кодексу України?

IV. МІНІ-ДІЛОВА ГРА.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Опрацьовуючи матеріал стосовно **правового становища фермерських господарств**, слід наголосити, що фермерське господарство – одна з перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи. Існування фермерства в Україні пов'язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а відповідно – зі зміною юридичної природи майнових відносин на селі. Тобто воно стосується найважливіших положень аграрної реформи в Україні й формує нового та перспективного суб'єкта аграрно-правових відносин.

Закон України «**Про фермерське господарство**» дає визначення поняття «фермерське господарство». Згідно **зі ст. 1** цього закону, **фермерське господарство** є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Фермерське господарство **є юридичною особою**.

Відповідно до **ст. 3** Закону України «Про фермерське господарство» **членами** фермерського господарства можуть бути подружжя, їхні батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства **не можуть бути** особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

На основі аналізу правового статусу фермерського господарства можна виокремити такі притаманні йому **ознаки**: фермерське господарство складається із трьох компонентів – майнового комплексу, земельної ділянки та громадян, які об'єдналися для здійснення товарного сільськогосподарського виробництва; воно є юридичною особою з наявністю всіх притаманних юридичній

особі ознак; воно є суб'єктом підприємницької діяльності у сфері товарного сільськогосподарського виробництва, тобто діє на аграрному ринку з метою отримання прибутку.

Право на **створення** фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг **18-річного** віку, виявив відповідне бажання, має документи, що підтверджують його здатність займатися сільським господарством, і витримав професійний відбір.

Земельні ділянки для ведення фермерських господарств передаються в приватну власність і надаються в користування на умовах оренди із земель державної або комунальної власності, а також земель, вилучених (викуплених) в установленому порядку. Відповідно до **ст. 121** Земельного кодексу, безоплатно у приватну власність фермерського господарства передаються земельні ділянки в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на території сільської, селищної, міської ради, де знаходиться фермерське господарство.

До майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть належати: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством внаслідок господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, право користуватися землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які члени господарства передають до його складеного капіталу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

З, 38, 43, 49.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 18.

Додаткова: 32, 53.

ТЕМА 14. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Поняття та основні ознаки особистого селянського господарства.
2. Правовий режим майна особистого селянського господарства.
3. Майнові правовідносини в особистому селянському господарстві.
4. Договірні зобов'язання особистого селянського господарства.
5. Державна підтримка особистих селянських господарств.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Аналізуючи правовий статус особистих селянських господарств, необхідно знати, що особисте селянське господарство – це форма організації індивідуального аграрного виробництва на основі приватної власності, побудоване на праці членів сім'ї. На відміну від селянського (фермерського) господарства воно не є юридичною особою і не може застосовувати працю найманих осіб за контрактом чи договором.

Особисте селянське господарство слід розглядати як форму сільськогосподарського виробництва аграрної продукції і отримання додаткового прибутку (до заробітної плати працюючих, пенсії) на основі приватної власності, де задовольняються інтереси громадян, які ведуть таке господарство, та суспільства.

Особистому селянському господарству як формі аграрного виробництва властиві соціальні та економічні функції. До соціальних функцій належать: формування господарського бережливого ставлення до землі, природи; виховання любові до сільськогосподарської праці, трудове виховання та професійна орієнтація молоді; формування професійних якостей сучасного підприємця (ініціативність, діловитість, самостійність, навички економіч-

ного і дбайливого ведення господарства). До економічних функцій цього господарства слід віднести: отримання за рахунок високої якості робіт більшої кількості продукції з одиниці площі або голови продуктивної худоби; більш оперативна реалізація малими партіями свіжої продукції, що швидко псується; підвищення якості земельних ділянок, уніфікація виробничих і побутових відходів, які не можуть використовуватися у великому виробництві; можливість повного використання в інтересах суспільства трудових ресурсів, не зайнятих у суспільному виробництві; заощадження затрат на виробниче будівництво за рахунок використання дрібних господарських будівель; вироблення продукції, яку неможливо за існуючими технологіями виготовляти в умовах великого виробництва.

Суб'єктами на право ведення особистого селянського господарства є громадяни, які не пов'язані трудовими та членськими відносинами із сільськогосподарськими підприємствами, а також ті громадяни, що перебувають у таких відносинах. Особисте селянське господарство ведуть працівники сільського господарства, інші громадяни, які здійснюють господарсько-трудова діяльність в особистому господарстві у вільний від основної праці в суспільному виробництві час.

Земельна ділянка являє собою засіб виробництва як основну базу для ведення особистого селянського господарства громадян і територіального розташування житлових і господарських будівель. Згідно з Конституцією і Земельним кодексом України носієм земельних і пов'язаних з ними прав та обов'язків у особистому господарстві є громадяни України. Ними можуть бути також іноземці, особи без громадянства. Іншими словами, безпосереднім носієм земельних прав у особистому селянському господарстві є фізичні особи, яким надано земельні ділянки для ведення такого господарства.

Набуття права власності на земельну ділянку відбувається згідно з чинними нормативними актами за наявності підстав, передбачених ст. 81 Земельного кодексу України.

Для ведення такого господарства громадянам за рішенням органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування

передаються безкоштовно у власність земельні ділянки в межах населених пунктів, вказаних у земельно-облікових документах, у розмірі не більше 0,2 га (ст. 121 Земельного кодексу України).

Указом Президента України від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» передбачено надання громадянам на основі земельної частки (паю) можливості розширювати особисті господарства без створення юридичної особи за рахунок цих ділянок.

Слід зазначити, що громадянам, які мають у власності худобу, надаються в користування земельні ділянки для сінокошіння і випасання худоби відповідним органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування.

Чинним законодавством (ст. 140 Земельного кодексу України) право приватної власності на земельну ділянку чи її частину припиняється в разі: добровільної відмови від неї; відчуження земельної ділянки за рішенням власника; відчуження земельної ділянки для суспільних потреб та ін. Припинення права власності на земельну ділянку в разі добровільної відмови власника землі або землекористувача проводиться за його заявою. В цих випадках функція державних органів полягає в юридичному оформленні припинення такого права.

У разі виявлення випадків використання землі не за цільовим призначенням; використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам; систематичної несплати земельного податку або орендної плати згідно зі ст. 141 Земельного кодексу України право користування земельною ділянкою припиняється.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 6, 24.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9, 12.

Додаткова: 46.

7. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО МОДУЛЮ 2

1. Поняття та сутність виробничо-господарської діяльності. Її правове регулювання.
2. Юридичні ознаки спеціалізації сільськогосподарського виробництва.
3. Організаційно-правове забезпечення впровадження господарського розрахунку в сільськогосподарських підприємствах.
4. Правове забезпечення виробництва високоякісних та екологічно безпечних продуктів харчування.
5. Правове регулювання діяльності підсобних виробництв та промислів.
6. Поняття фінансової діяльності та її правове регулювання.
7. Правове регулювання розрахунково-касових операцій сільськогосподарських підприємств.
8. Правове регулювання кредитування сільськогосподарських підприємств.
9. Правове регулювання страхування майна сільськогосподарських підприємств.
10. Тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації.
11. Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських кооперативів.
12. Види сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.
13. Фонди кооперативу.
14. Система оподаткування сільськогосподарських кооперативів.
15. Об'єднання сільськогосподарських кооперативів.
16. Поняття фермерського господарства та його правові ознаки.
17. Поняття та основні ознаки особистого селянського господарства.
18. Правовий режим майна особистого селянського господарства.
19. Майнові правовідносини в особистому селянському господарстві.

20. Договірні зобов'язання особистого селянського господарства.
21. Державна підтримка особистих селянських господарств.
22. Правовий режим майна державних та комунальних сільськогосподарських підприємств.
23. Особливості здійснення господарської діяльності державними та комунальними сільськогосподарськими підприємствами.
24. Загальна характеристика законодавства про охорону довкілля в сільському господарстві.
25. Правова охорона ґрунтів та інших природних ресурсів у сільському господарстві.
26. Правовий інститут меліорації земель у сільському господарстві.
27. Правове регулювання хімізації сільського господарства.
28. Правове регулювання поводження з відходами у сільському господарстві.
29. Правові форми агропромислової інтеграції.
30. Види міжгосподарських об'єднань.

8. Модуль 3

Змістовий модуль 3. Аграрне право зарубіжних країн

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

ТЕМА 15. АГРАРНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Лекція (2 години)

Поняття, зміст та джерела аграрного права зарубіжних країн. Структура аграрного права зарубіжних країн. Особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Великій Британії, Франції та країнах Східної Європи. Основні напрямки адаптації аграрного законодавства України до права країн Європейського Союзу. Роль аграрного права у здійсненні аграрних реформ за кордоном.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Поняття, зміст та джерела аграрного права зарубіжних країн.
2. Структура аграрного права зарубіжних країн.
3. Особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Великій Британії, Франції та країнах Східної Європи.
4. Основні напрямки адаптації аграрного законодавства України до права країн Європейського Союзу.
5. Роль аграрного права у здійсненні аграрних реформ за кордоном.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Слід відзначити, що останніми роками перед багатьма країнами постає питання про необхідність посилення регулюючої ролі держави щодо сільськогосподарського виробництва. Основними важелями державного регулювання вважаються:

- цінове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції;

- система оподаткування;
- кредитно-фінансовий механізм;
- антимонопольна політика;
- регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- спеціальні цільові програми.

Застосування цих важелів у різних країнах здійснюється по-різному. Якщо, наприклад, для країн колишнього СРСР характерна державна підтримка слабких неприбуткових господарств, то в США підтримку дістає ефективне високотоварне виробництво (близько половини субсидій отримують 15 відсотків великих фермерських господарств).

В Італії державне регулювання сільського господарства (точніше – втручання, адже Конституція використовує саме цей термін) можливе щодо розмірів земельних ділянок, режиму сільськогосподарських земель, їх поліпшення та перетворення, а також надання допомоги дрібним та середнім землевласникам.

Цікаво, що для країн Західної Європи характерним є не стільки внутрішнє державне регулювання відносин у сільському господарстві, скільки регулювання на рівні Європейського Союзу. Єдина аграрна політика країн ЄС стосувалася перш за все регулювання експорту та імпорту. Передбачено, наприклад, стягнення спеціальних платежів при імпорті в країни ЄС зернових культур; введена система імпортних та експортних ліцензій на торгівлю яловичиною, зерновими, молоком та молочними продуктами за межі ЄС; передбачена виплата різниці між світовими цінами та цінами Союзу. Більш високі ціни порівняно зі світовими встановлюються з метою підтримки своїх товаровиробників, але це стало обтяжливим для бюджету ЄС та окремих його членів. Тому нещодавно переглянуто сільськогосподарську політику Союзу. З метою зменшення дотації аграрному сектору та припинення зросту бюджетних коштів на дотації сільськогосподарським товаровиробникам були змінені квоти на окремі види продукції, введені фінансові санкції за перевиробництво деяких продуктів тощо. Таким чином, здійснився перехід від цінової підтримки виробництва та експортних

дотацій до прямої підтримки безпосередньо фермерів, що пов'язано зі скороченням використання виробничих факторів (землі, худоби) та передчасним виходом на пенсію.

У країнах Західної Європи регулювання виробництва сільськогосподарської продукції здійснюється також через квотування. Наприклад, у Великій Британії застосовується встановлення квот на деякі види продукції, такі як хміль, картопля. Це регулюється актами про сільськогосподарський маркетинг. Згідно з внутрішнім законодавством квоти стосуються особисто товаровиробників, а не земельних ділянок.

Для країн Східної Європи початку перебудови було характерне суттєве обмеження втручання держави в розвиток аграрного сектора з метою досягнення так званого «ринкового саморегулювання» сільського господарства. Результатом такої політики є різке загострення аграрної кризи в регіоні. Тому зараз створюється нова система державного регулювання сільськогосподарської сфери, спрямована як на впорядкування внутрішнього аграрного ринку, так і на регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Створення законодавчої бази для розвитку сільського господарства посідає важливе місце в економічній політиці США, і саме тому тут раніше, ніж в інших країнах світу, проявився суттєвий вплив держави на аграрну сферу діяльності.

У 1980 році сільськогосподарське законодавство вийшло на перше місце, оскільки йому приділялося найбільше уваги з боку держави. Нові обставини, що склалися як у самій країні, так і на світовій арені, привели до того, що необхідно було переглянути деякі попередні принципи підходу до вирішення проблем сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки. Ці проблеми стали одними з найважливіших для Конгресу, що й знайшло своє відображення в законах, прийнятих у той період.

До 80-х років все сільськогосподарське законодавство орієнтувалося на підтримку сімейного фермерства. Закон 1985 року «Про продовольчу безпеку США» започаткував юридичні засади нового етапу розвитку сільського господарства. Він підтвердив підхід до сільського господарства як до особливої галузі економіки, яка має стратегічне

значення для США, а також узятий країною курс на збереження широкого субсидіювання сільського господарства за рахунок бюджету.

Цей нормативний акт легалізував нові погляди в підході до розвитку сільського господарства. На відміну від попередньої політичної лінії, закріпленої в законодавстві, в ньому визначилися такі два напрямки: 1) стабілізація комерційного сільського господарства країни, що означає орієнтацію держави на розвиток великих господарств, і 2) забезпечення належного рівня в сільських районах, що, з огляду на збереження соціальної стабільності в сільській місцевості, а також введення нового механізму державного субсидіювання сільського господарства, передбачає підтримку середнього фермера.

Закон 1990 року «Про охорону сільськогосподарського забезпечення продовольчими товарами» поєднав зусилля фермерів і суспільства для вирішення важливих завдань у сільському господарстві. Подальшого розвитку набули програми регулювання обсягів виробництва сільськогосподарських культур. Витрати на сільське господарство почали розглядатися як довгострокові інвестиції для стабільного розвитку сільського господарства США.

Закон 1996 року «Про удосконалення та реформування сільського господарства» надав фермерам більшої свободи в плануванні обсягів сільськогосподарського виробництва.

Вищезазначений Закон включає нову програму підтримки аграрного ринку та субсидіювання виробництва головних сільськогосподарських продуктів. Ця програма має назву «продовольчі товари для світу». Вона спрямована на надання підтримки уряду і неурядовим організаціям країн, що розвиваються (країни СНД, Східної та Центральної Європи), при переробці та продажу дешевих товарів з США, підтримку вільного підприємництва.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативні акти

3, 5, 8, 40.

Спеціальна література

Основна: 1, 2, 3, 6, 8, 9.

Додаткова: 26, 43, 49.

9. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 3

1. Поняття, зміст та джерела аграрного права зарубіжних країн.
2. Структура аграрного права зарубіжних країн.
3. Особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Великій Британії, Франції та країнах Східної Європи.
4. Основні напрямки адаптації аграрного законодавства України до права країн Європейського Союзу.
5. Роль аграрного права у здійсненні аграрних реформ за кордоном.

10. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АГРАРНЕ ПРАВО»

1. Визначення та предмет аграрного права України.
2. Поняття та особливості сільськогосподарського виробництва.
3. Методи правового регулювання в аграрному праві.
4. Принципи аграрного права.
5. Система аграрного права як галузі права
6. Аграрне право як наука та навчальна дисципліна.
7. Поняття та класифікація джерел аграрного права.
8. Конституційні основи аграрного права.
9. Уніфікація та диференціація в аграрному праві.
10. Локальні нормативні акти як джерела аграрного права.
11. Поняття та види аграрних правовідносин.
12. Особливості аграрних правовідносин.
13. Внутрішні аграрні правовідносини: види, структура.
14. Зовнішні аграрні правовідносини: види, структура.
15. Поняття та класифікація суб'єктів аграрного права.
16. Загальні засади створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів аграрного господарювання.
17. Особливості правосуб'єктності міжгосподарських підприємств та об'єднань.

18. Правові механізми формування інфраструктури аграрного ринку.

19. Поняття, зміст та функції державного управління у сільському господарстві.

20. Система й повноваження органів, які здійснюють державне регулювання сільського господарства.

21. Поняття та склад агропромислового комплексу України.

22. Правове регулювання державних закупівель сільськогосподарської продукції.

23. Система оподаткування сільськогосподарського виробництва.

24. Страхування та кредитування сільськогосподарської діяльності.

25. Правова природа фермерських господарств та їх роль у аграрному секторі економіки.

26. Правове регулювання створення, реєстрації та припинення фермерського господарства.

27. Правовий режим майна фермерського господарства.

28. Виробничо-господарська та фінансова діяльність фермерського господарства.

29. Правовий режим земель фермерського господарства.

30. Правова природа колективних сільськогосподарських підприємств та їх роль у аграрному секторі економіки.

31. Правовий режим майна колективних сільськогосподарських підприємств та їх членів.

32. Правовий режим земель колективних сільськогосподарських підприємств.

33. Виробничо-господарська та фінансова діяльність колективних сільськогосподарських підприємств.

34. Особливості трудових та членських відносин у колективних сільськогосподарських підприємствах.

35. Організаційно-управлінські відносини в колективних сільськогосподарських підприємствах.

36. Процедура та правові наслідки припинення діяльності колективного сільськогосподарського підприємства.

37. Правова природа кооперативних відносин в Україні.
38. Внутрішні майнові відносини у сільськогосподарському кооперативі.
39. Організація та оплата праці у сільськогосподарському кооперативі.
40. Організаційно-управлінські відносини у сільськогосподарському кооперативі.
41. Виробничо-господарська та фінансова діяльність сільськогосподарського кооперативу.
42. Особливості земельних, майнових та організаційно-управлінських відносин у державних сільськогосподарських підприємствах.
43. Правовий статус особистого селянського господарства.
44. Правове регулювання, завдання та етапи аграрної реформи в Україні.
45. Правові форми приватизації землі в агропромисловому комплексі.
46. Правове регулювання паювання земель сільськогосподарських підприємств.
47. Правові форми приватизації майна в агропромисловому комплексі.
48. Види юридичної відповідальності в аграрному праві та особливості їх застосування за порушення аграрного законодавства.
49. Кримінальна відповідальність за порушення аграрного законодавства.
50. Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства.
51. Дисциплінарна відповідальність за порушення аграрного законодавства.
52. Матеріальна відповідальність за порушення аграрного законодавства.
53. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства.

54. Юридичні ознаки спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

55. Правове регулювання діяльності підсобних виробництв і промислів.

56. Поняття фінансової діяльності сільськогосподарського підприємства та її правове регулювання.

57. Загальна характеристика законодавства про охорону довкілля в сільському господарстві.

58. Правова охорона ґрунтів та інших природних ресурсів в сільському господарстві.

59. Правове регулювання ринку зерна.

60. Правове регулювання ринку цукру.

61. Поняття, зміст та джерела аграрного права зарубіжних країн.

62. Структура аграрного права зарубіжних країн.

63. Особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Великій Британії, Франції та країнах Східної Європи.

64. Основні напрямки адаптації аграрного законодавства України до права країн Європейського Союзу.

65. Роль аграрного права у здійсненні аграрних реформ за кордоном.

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «АГРАРНЕ ПРАВО»

Спеціальна література:

Основна література

1. Аграрне право України : навчальний посібник. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. К. : Юрінком Інтер, 2008. 184 с.
2. Аграрне право України : підручник. За ред. О. О. Погрібного. К. : Істина, 2009. 448 с.
3. Аграрне право України : підручник. Янчук В. З., Андрейцев В. І., Василюк С. Ф. [та ін.] ; за заг. ред. Андрейцева В. І. К. : Юрінком Інтер, 2000. 720 с.
4. Аграрне право України : навчальний посібник. [Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш, Х. А. Григор'єва та ін.] ; за ред. Т. Є. Харитонові, І. І. Каракаша. Одеса : Юридична література, 2017 . 436 с.
5. Аграрне право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. За ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. Х. : «Право», 2003. 240 с.
6. Аграрне право України: підручник. В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
7. Аграрне право України: підручник. В. П. Жушман, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко та ін.; за ред. О. О. Погрібного. К. : Істина, 2006. 448 с.
8. Аграрне право: підручник. За ред. В. П. Жушмана, А. М. Стахівки. Х. : «Право», 2010. 296 с.
9. Аграрне право України: підручник. Н. О. Багай, Л. О. Бондар, В. К. Гуревський; [та ін.]; за ред.: О. О. Погрібного. К: Істина, 2004. 445 с.
10. Мачуська І. Б. Аграрне право: навчальн. посіб. К. : КНЕУ, 2009. 273 с.
11. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». За заг. ред

А. М. Статівки // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2005. № 10. 350 с.

12. Науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство». К. : Кондор, 2004. 252 с.

13. Організаційно-правові засади розвитку аграрного і земельного ринків в Україні. Кол. авторів; за ред. В. І. Семчика. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 264 с.

14. Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні. За ред. В. І. Семчика. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2003. 280 с.

15. Правові основи майнових і земельних відносин. Навчальний посібник. За ред. В. М. Єрмоленка. К. : Магістр ХХІ сторіччя, 2006. 384 с.

16. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні. Х. : Право, 2007. 208 с.

17. Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Х. : Харків юридичний, 2007. 496 с.

18. Шульга М. В., Жушман В. П., Кулинич П. Ф. Уркевич В. Ю. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення : навчально-практичний посібник. За заг. ред. М. В. Шульги. Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. 464 с.

Додаткова література

19. Аграрне законодавство України : проблеми ефективності. За ред. В. І. Семчика. К. : Наукова думка, 1998. 240 с.

20. Аграрне право : навчальний посібник. За ред. В. П. Жушмана. Х. : Національна юридична акад. України, 1997. 230 с.

21. Актуальні питання аграрного права України : теорія і практика. Монографія. За ред. А. М. Статівки. Х. : Видавництво «ФІНН», 2010. 240 с.

22. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України. Актуальні проблеми практичної теорії. К. : «Знання», 2005. 445 с.

23. Гафурова О. В. Сільська поселенська мережа: поняття, склад, проблеми формування. Науковий вісник Національного універси-

тету біоресурсів і природокористування України. Серія: право. Ред. кол. (Д. О. Мельничук (голова)). 2010. № 156. С. 75–82.

24. Гафурова О. В Сільські території: поняття, ознаки, класифікація. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 8. С. 84–88.

25. Гафурова О. В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права та обов'язки членів. Монографія. К. : МАУП, 2006. 200 с.

26. Гафурова О. В. Спільна аграрна політика союзу: розвиток законодавства. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2011. № 157. С. 73–80.

27. Єрмоленко В. М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика. Монографія. К. : Магістр ХХІ сторіччя, 2005. 304 с.

28. Єрмоленко В. М. Правові аспекти поняття «сільське поселення». Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: право. Ред. кол. (Д. О. Мельничук (голова)). 2011. № 157. С. 66–72.

29. Єрмоленко В. М. Теоретичні проблеми аграрних майнових правовідносин. Монографія. К. : Магістр ХХІ сторіччя, 2008. 188 с.

30. Єрмоленко В. М. Характерні особливості сучасних аграрних законів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». 2011. Вип. 165. Ч. 1. С. 53–57.

31. Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. В. І. Семчика. К. : Видавничий дім Ін Юре. 2007. 896 с.

32. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково- навчальний посібник / за ред. Н. І. Титової. Л. : ПАІС, 2005. 368 с.

33. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання. Монографія. За ред. В. І. Семчика. К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. 252 с.

34. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Монографія. К. : Логос, 2011. 688 с.

35. Масін В. Н. Соотношение правового регулирования статуса сельскохозяйственных кооперативов в Законе Украины «О сельскохозяйственной кооперации» и смежных законах. Правовое регулирование отношений в сфере частного права: традиции и современность : Монография. Под ред. И. С. Канзафаровой. Одесса : Астропринт, 2016. 500 с. С. 440–457.

36. Масін В. М. Особливості реорганізації сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (кооперативного об'єднання). Матеріали 70-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25–27 листопада 2015 р., м. Одеса). Відп. ред. О. О. Нігреєва [та ін.]. Одеса : Астропринт, 2015. 84 с. С. 93–97.

37. Масін В. М. Перспективи вдосконалення правового регулювання державної підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року). Відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 260 с. С. 165–169.

38. Масін В. М. Правовий статус суб'єкта аграрного права. Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : (до 150-річчя від дня його народження) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20–21 травня 2016 р.) / упоряд. і відп. ред. І. С. Канзафарова. Одеса : Астропринт, 2016. 540 с. С. 483–487.

39. Масін В. М., Масіна Л. О. Аналіз концептуальних положень проекту Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Упоряд. і відп. ред. І. С. Канзафарова. Одеса : Астропринт, 2018. 324 с. С. 272–278. Мірошниченко Земельне право України. Навчальний

посібник. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с.

40. Масін В. М., Масіна Л. О. Державна цільова підтримка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: правові та облікові аспекти. Соціально-економічний розвиток держави та регіонів: теоретичні, практичні та облікові аспекти : монографія. За наук. ред. к.е.н., доц. Н. Л. Кусик, к.е.н., доц. О. В. Побережець. Херсон : Видавець ФОП Грінь Д. С., 2016. 350 с. С. 252–279.

41. Масін В. М., Масіна Л. О. Правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в системі джерел аграрного права. П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права; присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали міжнародної науково-правничної конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.). Відповід. ред. І. С. Канзафара; Одес. нац. Ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2015. С. 318–322.

42. Масін В. М., Масіна Л. О. Правові засади реструктуризації та фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств. Матеріали VIII Міжнародного круглого столу «Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів» (05 травня 2017 року, м. Одеса). Відп. ред. Н. Л. Кусик; ред. кол.: О. В. Побережець, В. С. Ніценко, Є. І. Масленніков [та ін.]. Одеса : ОФФСЕТіК, 2017. С. 58–64.

43. Муді Р., Поліводський О. Експортно-імпортні операції з країнами ЄС: сільськогосподарська продукція (посібник з правових питань). К. : Європейська Комісія, 2005. 106 с.

44. Піддубний О. Ю. Державні сільськогосподарські інспекції в Україні: стан та можливості удосконалення правового регулювання. Монографія. К. : Ірідіум, 2009. 128 с.

45. Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства. За ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. К. : Юрінком Інтер, 2005. 624 с.

46. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання : кол. монографія у 2-х т. К., 2001. Т. І. С. 169–171.

47. Проект внесення змін до Закону «Про сільськогосподарську кооперацію». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62057; URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66529

48. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Тернопіль, 2002.

49. Раджоньєри Мария Пия, Валетта Марко. Агроэкологическое право Европейского Союза и Италии // отв. ред. Д. О. Тузов. М. : Статут, 2006. 208 с.

50. Святченко Л. О. Правове регулювання цукробуряківництва в Україні. Монографія. Київ. Ніжин: видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 144 с.

51. Семчик В. И. Имущественные правоотношения в сельском хозяйстве. К., 1984. С. 64–67.

52. Статівка А. Н. Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринку. Харків : Право, 1997. 237 с.

53. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні. Х. : Право, 2007. 208 с.

54. Титова Н. І. Перспективи кодифікації аграрного законодавства України. Тези доповідей на третій Всеукраїнській науково-практичній конференції з питань кодифікації українського законодавства. Львів, 1995. С. 75–77.

55. Уркевич В. Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти. Монографія. Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. 120 с.

56. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. Л. : Атлас, 1998. 142 с.

Нормативні акти:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

2. Про економічну самостійність Української РСР : закон Української РСР від 3 серпня 1990 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/142-12>

3. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Кодекси

4. Кодекс законів про працю України : закон Української РСР від 10 грудня 1971 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/322-08>.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон Української РСР від 7 грудня 1984 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/80731-10,80732-10>

6. Земельний кодекс України : закон України від 25 жовтня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

7. Господарський кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

8. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

9. Податковий кодекс України : закон України від 2 грудня 2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>

10. Кодекс України з процедур банкрутства : закон України від 18 жовтня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>

Закони України

11. Про акціонерні товариства : закон України від 17 вересня 2008 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/514-17>

12. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2121-14>

13. Про господарські товариства : закон України від 19 вересня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>

14. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів : закон України від 19 грудня 1995 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вр>

15. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру : закон України від 17 червня 1999 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/758-14>

16. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : закон України від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

17. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України від 14 лютого 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12>

18. Про кооперацію : закон України від 10 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

19. Про місцеві державні адміністрації : закон України від 9 квітня 1999 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

20. Про насіння і садивний матеріал закон України від 26.12.2002 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/411-15>

21. Про оплату праці : закон України від 24 березня 1995 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/108/95-вр>

22. Про оренду землі : закон України від 6 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/161-14>

23. Про основи соціальної захищеності інвалідів України : Закон України від 14 жовтня 1994 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

24. Про особисте селянське господарство : закон України від 15 травня 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/742-15>

25. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/>

26. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2694-12/>

27. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5 листопада 1991 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/1788-12/>

28. Про приватизаційні папери : закон України від 6 березня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-12>

29. Про приватизацію державного житлового фонду : закон України від 19 червня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12>

30. Про приватизацію державного і комунального майна: закон України від 18 січня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#n635>

31. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12>

32. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

33. Про сільськогосподарський перепис : Закон України від 23 вересня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17>

34. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/469/97-вр>

35. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років : Закон України від 18 січня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>

36. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : закон України від 6 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

37. Про товарну біржу : Закон України від 10 грудня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>

38. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

Постанови Кабінету Міністрів України

39. Про затвердження Комплексної програми розвитку аграрного ринку на 2003–2004 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 271 від 1 березня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271-2003-п>

40. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-п>

41. Про затвердження Порядку реєстрації договорів оренди земельної частки (паю) : постанова Кабінету Міністрів України

№ 119 від 24 січня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2000-п>

42. Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку : постанова Кабінету Міністрів України № 916 від 17 листопада 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-95-п>

Укази Президента України

43. Про затвердження Основних напрямів розвитку агропромислового комплексу України на 1998-2000 роки : указ Президента України № 389/98 від 29 квітня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/98>

44. Про захист прав власників земельних часток (паїв) : указ Президента України № 332/98 від 21 квітня 1998 р. (указ втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332/98>

45. Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки : указ Президента України № 62 від 29 січня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/2001>

46. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку : указ Президента України від 6 червня 2000 р. № 767 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767/2000>

47. Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку : указ Президента України від 8 серпня 2002 р. № 694 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/694/2002>

48. Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні: указ Президента України № 695/2002 від 8 серпня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695/2002>

49. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : указ Президента України № 1529/99 від 3 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>

50. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : указ Президента України № 720/95 від 8 серпня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95>

Інформаційні ресурси

1. Відомості Верховної Ради України.
2. Урядовий кур'єр.
3. Голос України.
4. Офіційний вісник України.
5. <http://ovu.com.ua>
6. <http://www.rada.gov.ua>

Наукове видання

МАСІН В. М.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до вивчення навчальної дисципліни
«АГРАРНЕ ПРАВО»**

Для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
за спеціальністю 081 «Право»

Технічний редактор – Т. Шутова
Верстка – Ю. Ковальчук

Підписано до друку 10.09.2021 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Гарнітура Droid.
Ум. друк. арк. 6,86.
Наклад 300. Замовлення № 1021/101.

Видавництво та друк: ОЛДІ-ПЛЮС
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1, оф. 135
Свідоцтво ДК № 6532 від 13.12.2018 р.

Тел.: +38 (098) 559-45-45, +38 (095) 559-45-45,
+38 (093) 559-45-45

Для листування: а/с 20, м. Херсон, Україна, 73021
E-mail: office@oldiplus.ua

